

Technická univerzita v Liberci
Ekonomická fakulta

Studijní program: N 6208 – Ekonomika a management
Studijní obor: Podniková ekonomika

Náboženství ve světě a světové náboženské konflikty

World Religions and Global Religious Conflicts

DP – PE – KEK 2010 22

Milan Landsmann

Vedoucí práce: Ing. Kocourek Aleš, Ph. D., katedra ekonomie
Konzultant: prof. Ing. Fárek Jiří, CSc., katedra ekonomie

Počet stran: 86 Počet příloh: 1

Datum odevzdání: 7. května 2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Milan LANDSMANN
Studijní program: N6208 Ekonomika a management
Studijní obor: Podniková ekonomika
Název tématu: Náboženství ve světě a světové náboženské konflikty
Zadávající katedra: Katedra ekonomie

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Stanovení cílů a formulace hypotéz
2. Křesťanská Evropa - minulost a současnost
3. Očekávané změny náboženství v Evropě a možné náboženské konflikty
4. Ekonomické dopady náboženských konfliktů
5. Možnosti ovlivnění a předcházení náboženským konfliktům
6. Zhodnocení hypotéz, závěry a doporučení

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne 7. května 2010

Milan Landsmann

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

65 - 75

Forma zpracování diplomové práce:

tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

ENGLUND, P. Nepokojná léta. 1. vyd. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001. 679 s. ISBN 80-7106-355-X.

JOHNSON, P. Nepřátelé společnosti. 1. vyd. Řeznice: Rozmluvy, 1999. 242 s. ISBN 80-85336-35-9.

LEWIS, B. The Middle East: 2000 years of History from the Rise of Christianity to the Present Day. London: Weidenfeld & Nicolson, 1995. 383 pgs. ISBN 1 84212-017-4.

PEREL, S. Přežil jsem v Hitlerjugend. 1. vyd. Praha: Primus, 2001. 181 s. ISBN 80-86207-29-3.

PĚKNÝ, T. Historie Židů v Čechách a na Moravě. 2. rozšířené vyd. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1.

TATE, G. Křižáci v Orientu. 1. vyd. Praha: Slovart, 1996. 192 s. ISBN 80-85871-15-7.

Vedoucí diplomové práce:

Ing. Aleš Kocourek, Ph.D.

Katedra ekonomie

Konzultant diplomové práce:

prof. Ing. Jiří Fárek, CSc.

Katedra ekonomie

Datum zadání diplomové práce:

31. října 2009

Termín odevzdání diplomové práce:

7. května 2010

doc. Dr. Ing. Olga Hasprová

děkanka

prof. Ing. Jiří Kraft, CSc.

vedoucí katedry

V Liberci dne 31. října 2009

Anotace

Cílem práce je zjistit, zda náboženské konflikty vznikají pouze z důvodu odlišných náboženství, nebo je to z důvodů jiných. Na příkladu různých konfliktů v Evropě a na Blízkém východě (křížácké výpravy, třicetiletá válka, 2. sv. válka, Palestina aj.) se pokusím potvrdit hypotézu, že to je často právě z důvodů jiných – např. touha po majetku, půdě, bohatství. Součástí práce budou i změny, které po konfliktech nastaly. Důležitým bodem jsou nedávné a také očekávané změny náboženství v Evropě v blízké budoucnosti a odhad, co tyto změny přinesou se zaměřením i na hospodářskou oblast. Nejde se vyhnout aktuálním tématům, jako je islámský terorismus a válka proti němu. Závěr práce tvoří navržené možnosti ovlivnění a předcházení náboženským konfliktům.

Klíčová slova

islám, judaismus, katolíci, křesťanství, náboženství, náboženské konflikty, papež, pogromy, protestanti, reformace, sekularizace, terorismus

Annotation

The goal of the dissertation is to find out the reason of origination of religious conflicts, Are they based in differences in religions themselves or is it in something else? On the following different examples of conflicts in Europe and in the Near East (Crusades, Thirty Years' War, World War II, Palestine etc.) I will try to confirm a hypothesis that very often the reason is in other than religious motives – desire for possessions, land, wealth. The changes, that took place after the conflicts, are also included in the dissertation. An important part is addressed to recent as well as to expected changes in religions in Europe together with an estimate of impact of these changes on economy. It is not possible to exclude also the current topics as Islamic terrorism and The War on Terror. The conclusion of the dissertation comprises possibilities of influencing and preventing religious conflicts.

Key Words

Catholics, Christianity, deconsecration, Holocaust, Islam, Judaism, Pope, Protestants, Reformation, religion(s), religious conflicts, terrorism

Poděkování

Rád bych poděkoval Ing. Aleši Kocourkovi, Ph.D. za konzultace, dobré nápady a pomoc při vypracování mé diplomové práce.

Obsah

Seznam zkratk	8
Seznam obrázků	9
1. Úvod	10
2. Náboženství ve světě	11
2.1 Počátky náboženství	11
2.2 Doba předkřesťanská	12
2.3 Doba předislámská.....	12
2.4 Současná náboženství	13
3. Rozvoj náboženství v Evropě a na Blízkém východě	20
3.1 Postavení Židů	20
3.2 Rozvoj křesťanství	21
3.3 Rozvoj islámu	29
4. Náboženské konflikty	32
4.1 Křižácké výpravy	32
4.2 Reconquista ve Španělsku	35
4.3 Tricetiletá válka	36
4.4 Protižidovské pogromy	40
4.5 Druhá světová válka.....	43
4.6 Jugoslávie.....	47
4.7 Íránská islámská revoluce	49
4.8 Palestina.....	51
5. Současnost a budoucnost náboženství	58
5.1 Křesťanství.....	58
5.2 Islám.....	66
6. Možnosti předcházení náboženským konfliktům	78
7. Závěr	81
Seznam použité literatury	83
Seznam příloh	86

Seznam zkratek

ČR	Česká republika
EU	Evropská unie
HDP	hrubý domácí produkt
Kč	koruna česká
n. l.	našeho letopočtu
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i> (česky Severoatlantická aliance)
NDR	Německá demokratická republika
NSDAP	<i>Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei</i> (česky Nacionálně-socialistická německá dělnická strana)
OOP	Organizace pro osvobození Palestiny
OSN	Organizace spojených národů
SRN	Spolková republika Německo
USA	<i>United States of America</i> (česky Spojené státy americké)
USD	<i>United States Dollar</i> (česky americký dolar)

Seznam obrázků

Obrázek 1: Šíření křesťanství.....	22
Obrázek 2: Šíření islámu.....	30
Obrázek 3: Území ovládané Seldžuky v 11. století.....	31
Obrázek 4: Křižácké državy	33
Obrázek 5: Třicetiletá válka.....	39
Obrázek 6: Izrael a Palestina.....	55
Obrázek 7: Papež Urban II. na koncilu v Clermontu.....	II

1. Úvod

Náboženství hluboce poznamenala kulturu i dějiny národů. Náboženská zkušenost je univerzální. Je to lidský fenomén, který není snadné definovat. V židovsko-křesťanském prostředí se náboženství často ztotožňuje s vírou, tj. s očekáváním a nadějí do budoucnosti. Není známa definice náboženství, na níž by se širší skupina lidí shodla. Náboženství v moderním smyslu je totiž velmi abstraktní pojem, k němuž se dospěje až na základě srovnávání. Na náboženství je možné nahlížet z různých, i protikladných úhlů pohledu. Odborná literatura poskytuje mnoho různých definic.

Pokusíme se analyzovat největší světová náboženství, jejich společné a rozdílné znaky, vzájemné vazby a souvislosti i jejich vývoj. Stranou nezůstanou ani vztahy mezi politickou mocí a církví, což má zcela jistě dopad i na vztahy mezi náboženstvím a společností. Vztah mezi náboženstvím a společností je širší než střetávání náboženství s politikou. Jde o vztah trojstranný: vedle státu a náboženství je tu společnost, jíž dnes říkáme občanská.

Naším cílem je odpovědět na otázku, do jaké míry náboženství mělo a dodnes má vliv na chování společnosti a také zda ještě občanské zákony nacházejí inspiraci v zákonech morálních, tak jak je definují církve. Náboženství je nedílnou součástí obecných ději, které se o něj zajímají hned z několika hledisek: z hlediska politického, církevního, intelektuálního či kulturního. Není země, kde by náboženství nepřispívalo k utváření dějin a k usměrňování běhu událostí. Náboženská otázka prostupuje celým nejen evropským prostorem. Pokusíme se ověřit myšlenky, že se dnes naše společnosti od dřívější nadvlády náboženství osvobodily a že má náboženství čím dál menší vliv na jednotlivce. Jinými slovy, je pravda, že celé dějiny náboženství v Evropě směřují k jeho úpadku a zániku? Jaká je budoucnost náboženství?

Náboženské konflikty jsou nedílnou součástí šíření náboženství. Analýzou mnoha náboženských konfliktů vč. současných bychom rádi ověřili hypotézu, že u většiny náboženských konfliktů nehraje otázka víry hlavní roli, ale jde spíše o moc, majetek a bohatství.

V závěru bychom rádi ověřili možnosti ovlivňování a předcházení náboženským konfliktům.

2. Náboženství ve světě

V této kapitole jsou velmi stručně popsány dějiny náboženství od počátku lidské civilizace, přes předkřesťanskou a předislámskou dobu až k náboženstvím současným, se zaměřením na křesťanství, judaismus a islám. Tato tři náboženství nejvýrazněji ovlivnila a ovlivňují současný svět a tutéž úlohu budou zřejmě hrát i v budoucnosti. Vzhledem k rozsahu práce se není možné podrobně věnovat všem náboženstvím. Kromě toho se těchto třech nauk týkají veškeré v práci zmiňované náboženské konflikty.

2.1 Počátky náboženství

Různá náboženství v širokém slova smyslu provázela všechna známá lidská společenství, a to už od velmi dávných dob. Za první nepochybné známky člověka se často pokládají symbolické projevy, například pohřby nebo malby. Nejstarší známé pohřby jsou patrně staré až 300 tisíc let, symbolické malby desetitisíce let. Snad to nejzajímavější, co se zachovalo z paleolitického období, je takzvané jeskynní umění. Z magicko-náboženských důvodů – ve snaze zabezpečit úspěch lovu – se vnitřek jeskyně měnil ve svatyně, na jejichž stěny se malovaly izolované postavy pronásledovaných zvířat. Mezi zobrazenými motivy se objevují ruce, abstraktní symboly a karikované lidské postavy. Toto umění, které se vyvíjelo po mnoho tisíc let, přechází od jednoduchých jednobarevných figur až k různobarevným výjevům. Jeho pozůstatky se nacházejí především ve Francii a Španělsku. V neolitu bylo důležité uctívání mrtvých. V některých případech byly objeveny kosterní pozůstatky s malbami, jež musely být provedeny až po rozkladu mrtvol, neboť existovala běžná praxe dvojího pohřbívání. Koncem neolitu se stavěly velké pohřební památníky (dolmeny), do nichž se pozůstatky zesnulých ukládaly s bohatou výbavou (ARTERA 1994, 9–11).

2.2 Doba předkřesťanská

Klíčovou oblastí pro zrod moderních náboženství byl Blízký východ. Náboženské rozdělení obyvatelstva na Blízkém východě bylo ještě složitější a nepřehlednější než rozvrstvení národnostní a jazykové. Některá stará božstva dávno upadla v zapomnění, mnohá jiná se uctívala dál, ale často v jiné podobě. Dlouhé období územních válek a stěhování národů na Blízkém východě i pozdější silný vliv helénistické kultury a říše římské napomohly vzniku nových forem náboženství a uctívání božstev. Některé východní kultury si dokonce našly své vyznavače mezi Římany, a to i v samotném Římě (LEWIS 1995, 24).

Ale v poměrně krátké době, v průběhu několika staletí, se mnohé národy této oblasti od svých starých božstev a kultů odklonily. Do pozadí je zatlačila dvě velká monoteistická náboženství – křesťanství a islám. Obě tyto kultury mají společné kořeny ve sblížení a vzájemném působení tří tradic vzdělanosti – židovské, perské a řecké.

Nicméně ještě v době, kdy se křesťanství šířilo už několik staletí Evropou, byla značná část obyvatel, především za hranicemi říše římské, vyznavači jiných náboženství. Např. o životě Slovanů se již zachovaly i písemné prameny. Byzantský historik Prokopios popisuje v 7. století n. l. Sloany takto: „Mají jednoho boha, tvůrce blesku, toho považují za jediného pána všech věcí, jako oběť mu přinášejí býky a vykonávají i jiné posvátné obřady. Uctívají řeky a víly a další božstva, přinášejí jim oběti a pomocí jich věští. Všichni mají jeden jazyk, neumělý, barbarský.“ (KOVÁČ 1998, 23).

2.3 Doba předislámská

V období mezi vznikem křesťanství a nástupem islámu, to znamená přibližně v prvních šesti stoletích našeho letopočtu, došlo k celé řadě významných událostí, které ovlivnily následující vývoj dějin a pohyb civilizací.

Prvním a nejdůležitějším činitelem byl samotný vznik křesťanství a jeho postupné šíření, které vedlo k pozvolnému odumírání nebo zániku všech předkřesťanských věrouk s výjimkou

náboženství Židů a Peršanů. Až do počátku 4. století bylo šíření křesťanství určitou formou protestu vůči moci římského impéria (LEWIS 1995, 31).

Druhá významná změna nastala, když se centrum římské říše přeneslo ze západu na východ čili z Říma do Konstantinopole. V roce 395 n. l. byla říše rozdělena na západní část (Řím) a východní část. Západní polovina římské říše však brzy podlehl nájezdům barbarů a zanikla, zatímco východní část odolala ještě dalších tisíc let. Dnes se pro tuto část říše používá výraz Byzanc.

Třetí důležitou skutečností byla helénizace Blízkého východu, která započala již o několik století dříve, za vlády Alexandra Velikého a jeho nástupců. K šíření řecké kultury přispěl římský stát a křesťanské církve.

K významné změně došlo také v oblasti hospodářské. Tento jev bychom dnes označili jako státem řízené hospodářství nebo pokus o uplatnění autority státu v plánování a řízení ekonomiky. Počínaje 3. stoletím se stát stále více zajímal o výrobu, obchod i zemědělství. Státní zmocněnci omezovali čím dál tím víc hospodářskou činnost soukromých podnikatelů a z některých oblastí je dokonce vyloučili. Vojsko bylo například odkázáno na státní výrobu zbraní, výstroje a někdy i uniforem. Zásoby pro armádu se opatrovaly z naturálií, které obyvatelstvo odevzdávalo v rámci daňové povinnosti. Silicí hospodářská aktivita státu omezovala a vytlačovala hlavně soukromé obchodníky, dodavatele a zásobitele. Dokonce se postupně zmenšovala plocha obdělávané půdy. Tento problém trval až do muslimského dobytí, které přineslo mocenské a následně i ekonomické změny (LEWIS 1995).

2.4 Současná náboženství

V této kapitole je stručný popis největších světových náboženství (dle počtu věřících), okolnosti jejich vzniku a společné rysy či odlišnosti. Dnes se nejvíce lidí hlásí ke křesťanství, následuje islám a hinduismus. Dle některých zdrojů je ale praktikujících muslimů více než praktikujících křesťanů.

Tabulka 1: Světová náboženství

Jméno skupiny	Název náboženství	Odhadovaný počet stoupenců	Doba vzniku
Monoteistická náboženství 3,4 miliardy	Křesťanství	2,1 miliardy	1. století n. l.
	Islám	1,5 miliardy	7. století n. l.
	Judaismus	14 milionů	asi 1200 let před n. l.
Indická náboženství 1,4 miliardy	Hinduismus	900 milionů	asi 2000 let před n. l.
	Buddhismus	376 milionů	asi 500 let před n. l.
	Sikhismus	23 milionů	16. století

Zdroj: WIKIPEDIA – NÁBOŽENSTVÍ 2009

Počty věřících v Číně nejsou známy, proto nejsou v tabulce uvedeny. Jedná se především o tradiční čínská náboženství, kde se může jednat až o 400 mil. stoupenců. Dále nejsou v tabulce zachycena různá domorodá či etnická náboženství. Pro účely této práce to ovšem není třeba.

2.4.1 Judaismus

V nejširším pojetí označuje pojem judaismus celou kulturní, sociální, právní a náboženskou tradici lidu Izraele. V náboženském smyslu je vyznáním, jehož základem je víra v jednoho Boha, Stvořitele a Vládce všehomíra, který při zjevení na hoře Sinaj dal židovskému lidu Desatero přikázání, Tóru a různé náboženské předpisy (PĚKNÝ 2001, 155). Zásady a dějiny judaismu vytvářejí historické základy mnoha jiných náboženství, včetně křesťanství a islámu. Za Žida je považován ten, kdo pochází ze židovské matky nebo přestoupil k židovství podle ortodoxní normy. Judaismus nezná potřebu misie, jeho cílem je dosáhnout lepšího stavu světa, který bude nastolen Mesiášem. Židé neuznávají mesiášství Ježíše Krista a křesťanství je pro ně herezi.

Dějiny židovského národa začínají přibližně 4 tis. let před n. l. v Uru v Mezopotámii. Na tomto území žily různé semitské národy, k nimž patřili i Izraelité, kteří se museli často stěhovat. Jeden z jejich kmenů se dostal dál než ostatní. S Abrahámem v čele opustil Mezopotámii a usadil se v Kanaánu. Hlad jej však zahnal až do Egypta, do úrodné obilné části. Tam se Izraelité postupně dostali do otrockého postavení, které trvalo po čtyři staletí (1600–1200 před n. l.). Postupně se během staletí vytvářela a upevňovala víra v jednoho Boha. Bylo to první monoteistické náboženství v dějinách lidstva. Tento Bůh neměl podobu

ani jméno. Vztah mezi člověkem a Bohem byl založen na spojenectví, protože Bůh vedl Abrahama a dal mu vlast, Kanaán. Abraham mu za to sloužil s absolutní oddaností. Smlouva s Bohem byla obnovena Izákem a Jákobem, později Mojžíšem. Mojžíš je skutečný zakladatel židovského náboženství – judaismu. Vysvobodil izraelský lid z otroctví a vyvedl ho z Egypta. Cesta vedla napříč Sinajskou pouští a trvala čtyřicet let. Právě během tohoto putování dal Mojžíš Židům desky zákona, posvátný dokument, jehož obsah je shrnut do desatera přikázání. Zároveň vytvořil podrobná pravidla pro chování v nejrůznějších situacích každodenního života.

Hebrejská Bible odpovídá hlavním knihám Starého zákona (první oddíl křesťanské Bible). Obsahuje 24 knih, které jsou rozděleny do 3 úseků. Prvním z nich je *Tóra (Pentateuch)*, která obsahuje všechny hlavní postuláty judaismu a končí Mojžíšovou smrtí kolem roku 1200 před n. l. Židé mají i ústní zákon neboli *Talmud*. Kromě toho ještě existuje *Kabala*, která pochází ze starověku a rozvinula se ve středověku, jež obsahuje tajemný mystický výklad bible.

Židovské náboženství se promítá i do každodenního života. Již od narození dítěte se musí plnit předepsané povinnosti. V židovském kalendáři se roky počítají od stvoření světa. Den odpočinku (*šabat*) začíná v pátek po západu slunce a končí v sobotu po východu hvězd. Nejzávažnější svátek náboženského roku je *Jom kipur* (Den smíření). Smíření s Bohem předpokládá nejdříve smíření s lidmi.

Bohoslužba se koná v synagoze, kde se čtou předepsané části ze svitků. Boží jméno se nesmí podle judaismu vyslovit, proto je Bůh označován různými přízvisky, např. Hospodin, Jahve, Adonai.

2.4.2 Křesťanství

Křesťanství vzniklo jako odštěpné židovské náboženské hnutí v římské provincii Palestina. Za zakladatele křesťanství je považován Ježíš Kristus. Narodil se okolo roku 0 našeho letopočtu. O jeho životě pojednávají evangelia podle Jana, Marka, Lukáše a Matouše. Ježíš kázal křesťanskou lásku pro všechny lidi bez rozdílu; prohlašoval se Mesiášem a přinášel vidinu (slib) v Království boží, věčného a spravedlivého. Měl velký vliv na lidi, stal se politicky nebezpečným. O jeho ukřižování bylo rozhodnuto v roce 30 (či 33) n. l. Jeho učedníci

dosvědčují, že vstal z mrtvých. Křesťanství vzniklo ze sekty křtěnců kolem Jana Křtitele (byl popraven, pokřtil Ježíše). Základní východiska jsou zapsána ve spisech Nového zákona, ve člancích vyznání víry a usnesení z koncilů. Křesťané věří ve Svatou trojici. Víra v Ježíše Krista, z mrtvých vstalého Božího syna, je těžištěm křesťanství. Pro křesťany je Bible sbírka Božího slova. Jde o úmluvu uzavřenou mezi Bohem a lidmi a svědčí o působení Boha v dějinách. Obsahuje Starý zákon (spisy Hebrejské Bible) a Nový zákon (dvacet sedm knih¹). Křesťanství je misijní náboženství. Vyrůstá ze stejných kořenů jako judaismus, s nímž ho mnohé spojuje, např. obě náboženství „následují zjevení“, doufají v odpuštění hříchů, ve zmrtvýchvstání na věčný život a věří v příchod Království nebeského na zemi.

Společenství všech křesťanů tvoří církev. Teologické neshody však vyústily ve vytvoření oddělených církví. Nejrozšířenější větve jsou katolická církev (v čele papež), protestantské církve, pravoslavné církve, anglikánská církev a řeckokatolické církve.

2.4.3 Islám

Toto monoteistické náboženství je založeno kázáním proroka Muhammada. Muhammad se narodil ve městě Mekka okolo roku 571 n. l. v arabské rodině. Podle tradice se mu dostalo prvního zjevení téměř ve věku čtyřiceti let v roce 610 n. l., kdy ho navštívil archanděl Gabriel. Po prvním zjevení následovala řada dalších. Prorok mluvil o Božích poselstvích ve svém rodišti a vyzýval Araby, aby se oprostili od modloslužebnictví a začali vyznávat jediného Boha. Muhammad zpočátku získával pro novou víru jen příslušníky svého vlastního rodu, teprve později další přívržence. Časem začalo jeho učení vzbuzovat podezření a nelibost předních mekkánských rodin, které v tom viděly ohrožení zavedeného náboženského pořádku. Prorokův odchod z Mekky do oázy Jathrib, zvaný v arabštině *hidžra*, považují muslimové za rozhodující událost jeho působení (počátek islámského letopočtu). Oáza Jathrib se stala střediskem muslimského náboženství a časem se začala jednoduše nazývat *al-Madína*, což znamená „město“ (LEWIS 1995). Muhammad dovršil své poslání, když po osmi letech bojů Mekku dobyl a když obyvatelé v jeho rodišti přijali islám.

¹ Jejich obsahem je působení a kázání Ježíše z Nazareta a počátky křesťanství jakožto víry v Ježíše Krista. Byly sepsány v letech 50 – 150 našeho letopočtu v řečtině a shromážděny jako závazný soubor (kánón) ve 2. až 4. století.

Podle muslimské koncepce zjevení představuje Korán Slovo boží určené celému lidstvu, věrně předané v arabštině archandělem Gabrielem proroku Muhammadovi, poslednímu z Vyslanců božích. Korán obsahuje sto čtrnáct textových jednotek nazývaných *súry*, seřazených podle sestupného pořádku jejich rozsahu. Nejmenší textové jednotky *súr* jsou verše. Každý verš je považován za jednotku zjevení. Témata, jimiž se zabývá Korán, jsou rozvinuta v podobě líčení přerušovaného kázáními a vymezují se kolem těchto tří oblastí:

- Bůh se projevuje jasnými znameními,
- vyznačuje lidem cestu a vyhlašuje církevní zákon,
- odmění lidi podle jejich činů, spravedlivě a milosrdně.

Hadith (z arabského *hadith*, „vyprávění“, „tradice“) představuje podle Koránu druhý zdroj islámu. Shromažďuje vyprávění, ponaučení a náboženské praktiky přisuzované Muhammadovi.

Sunna („cesta“, „pravidlo chování“) obsahuje všechny tradice a obyčeje vyvozené ze zdrojů islámu, roztríděné podle námětů a oblastí.

Šaría („směr cesty“) označuje zároveň zjevený Boží zákon a právní formulaci církevních předpisů odvozených z Koránu a ze Sunny, dnes soubor islámských zákonů.

Islám je rozdělený na tři velké celky – sunnismus (83 % muslimů), šíismus (16 %) a charídžismus (1 %).

2.4.4 Hinduismus

Výchozím náboženstvím staré Indie a světového společenství vůbec, které kromě pozemských východisek stylizovalo i náboženský přesah, tj. existenci boha mimo člověka, je staroindický hinduismus. Je spjato s civilizací starověkých Hindů, jedné z prvních indických civilizačních vln kolem r. 3000 př. n. l. Náboženské představy nastoupily až později, po společenské a sociální diferenciaci, asi 2000 př. n. l. Hinduismus nemá zakladatele.

Posvátné Písmo obsahuje *shruti* (soubor zjevených textů) a *smriti* (texty tradice). K první skupině patří *védy* („Vědění“), soubor Písma sepsaný kolem roku 1 500 před n. l., který obsahuje Rigvédu, Samavédu, Jajurvédu aj. Do druhé skupiny patří *itihása* („Mýtické epeje“, např. Mahábhárata), *purány* a *tantry*.

Obřady, modlitby a obětiny jsou jádrem hinduistického vyznání. Každý měsíc je zasvěcen nějakému božstvu. Systém *kast* – rozdělení společnosti do čtyř tříd – přes své zrušení v roce 1949 v hinduistickém společenství přetrvává. *Brahmané* ("kněží"), kteří tvoří nejvyšší kastu, jsou pověřeni bohoslužbami, zatímco duchovní zasvěcení zabezpečují *guruové* („duchovní vůdci“). Existuje sedm posvátných měst a další posvátná místa, hlavně řeky (např. Ganga) či pohoří (Himaláje). Jeden z hlavních obřadů hinduismu spočívá v koupání v posvátných řekách. Posvátné zvíře je kráva.

Hlavní je trojlístek bohů – nejvyšší Brahma, Višnu a Šiva. Brahma je tvůrcem světa, vševědoucí. Na vyobrazení má 4 hlavy, na důkaz toho, že vidí všude a všechno. Brahma také ničí a tvoří svět. Hinduisté věří, že v prvním dnu Brahma svět stvoří, poté odpočívá a pozoruje a v sedmém dnu svět zničí. Šiva je přezdíván ničitel, vládne nad životem a smrtí, nad mírem i nad válkou. Višnu je pán vod a pečovatel lidí. Když je lidem nejhůře, přichází na Zem v jedné ze svých podob. Višnu dále řídí reinkarnaci – tedy převtělování. Když člověk zemře, Višnu posoudí jeho skutky a pošle ho zpátky na zem. Pokud páchal zlo, pak se může narodit třeba jako hmyz či plaz. Pokud činil dobro, tak se narodí do kasty vyšší, než ze které přišel.

V dnešním světě mají hinduisté svého *Guru*. Je to vlastně hlava církve hinduistů a má za úkol hlásat hinduismus a učit jeho zásadám. V řízení hinduismu jako víry mu pomáhají *Svámiové*. Tři hlavní proudy hinduismu jsou višnavismus (70 % hinduistů, kult Višny), šivismus (25 %, kult Šivy) a šaktismus či tantrismus (4 %, kult Šakti, manželky Šivy) (SVĚTOVÁ NÁBOŽENSTVÍ 2009).

2.4.5 Buddhismus

Jedná se o druhé indické náboženství, je mladší než hinduismus. Je spjato s životem, postavou a vystupováním bájného Buddhy, který se stal zakladatelem nového učení. Buddha, vlastním jménem Siddharta Gautama (asi 566–486 před n. l.) je mudrc z Indie. Tradice vypráví, že

Siddharta, syn panovníka, žil uchráněn všech starostí, až mu jednoho dne čtyři postupné návštěvy (starce, nemocného, mrtvoly a žebravého mnicha) daly spatřit bídu lidského osudu. Opustí pak svou rodinu a zvolí si jako své poslání zvítězit nad utrpením. Během rozjímání dospěje do stádia nejvyššího vědomí a stane se Buddhou („Probuzeným“).

Buddhistické společenství se nazývá *sangha*. Shromažďuje novice, mnichy i laické stoupence. Jsou vedeni *guru* a chtějí dospět k poznání a uskutečnění nejvyšší pravdy. *Tripitaka* („Tři koše“), buddhistické Písmo, obsahuje pravidla mnišské disciplíny, Buddhova kázání a filozofické a psychologické výklady. Buddhismus nezná existenci jednoho Boha a nepřipouští pojem duše. Základy učení jsou obsaženy ve „Čtyřech vznešených pravdách“ vyhlášených Siddhartou Gautamou. Člověk osvobozený od *samsáry* dospěje k *nirváně*, stavu bdělosti charakterizovanému rozpuštěním individuálního já v *bráhmanu*, nejvyšší realitě.

V současné době existuje několik škol a forem buddhistického učení. Dalajláma je titul tibetských mistrů, považovaných za inkarnaci hindského božstva (SVĚTOVÁ NÁBOŽENSTVÍ 2009).

3. Rozvoj náboženství v Evropě a na Blízkém východě

V této kapitole bude věnován prostor vybraným významným událostem v rozvoji a vývoji náboženství, které spojuje město Jeruzalém – judaismu, křesťanství a islámu.

3.1 Postavení Židů

Po rozpadu království Davidova a Šalomounova v 10. století před n. l. byla jižní část Kanaánu s hlavním městem Jeruzalémem pojmenována Judsko (Judea, Juda), zatímco severní část Izrael a později Samařsko. V roce 586 před n. l. dobyl babylónský král Nabúkadnesar po řadě válek Jeruzalém, zničil Judské království a Chrám v Jeruzalémě a nechal deportovat obyvatele do babylónského zajetí. O několik desetiletí později dobyl Babylón médský král Kýrós II., zakladatel nové perské říše. Perský král umožnil Židům vrátit se z babylónského zajetí zpět do Izraele nechal na vlastní náklady obnovit Jeruzalémský chrám. Za to se mu dostalo ve Starém zákoně vysokého uznání. Mezi knihami Starého zákona, které byly napsány před odchodem Židů do zajetí, a knihami napsanými po jejich návratu, jsou patrné rozdíly v názorech na svět a víru, často se jedná právě o vliv Persie (dnešního Íránu). K těmto rozdílům patří třeba představa o kosmickém zápase dobra se zlem, mezi Bohem a ďáblem, jasnější představa o posledním soudu a následující odměně v nebi či trestu v pekle aj. (LEWIS 1995). Za přízeň, kterou jim král Kýros projevil, se Židé odvděčovali loajálností. Po několika následujících století byli ve své zemi i v zemích pod nadvládou říše římské podezříváni (a často právem), že sympatizují a dokonce i kolaborují s Peršany.

Tlaku mocného Říma nedokázali Židé vzdorovat a od konečné porážky a otroctví jim nepomohla ani řada povstání a pomoc Peršanů. Židovští králové a velekněží se stali loutkami v rukou Římanů a Judsko spravoval římský prokurátor. K nejvýznamnější vzpouře došlo v roce 66 n. l., ale Židé byli nakonec poraženi a v roce 70 n. l. byl dobyt a zničen Jeruzalém včetně druhého Chrámu. Židé vzdorovali dále, takže se po povstání v roce 135 n. l. vedeného Bar Kochbou rozhodli Římané s tímto národem skoncovat, velkou část obyvatel zajali a vyhnali ze země. Nastala nepřetržitá doba pronásledování a pogromů.

V té době se Židé živili především jako pastevci, zemědělci a řemeslníci. Po vyhnání ze země se začali více zajímat o obchod a v druhé polovině prvního tisíciletí organizují spolu s Araby většinu evropského dálkového obchodu. Obchod se stal nejdůležitějším zdrojem obživy, a to až do 12. století, kdy jim byla tato činnost v Evropě postupně zakázána (PĚKNÝ 2001, 296–297).

Styk Židů s křesťany byl od počátku 13. století přísně omezován. Křesťané měli zakázáno se s Židy přátelsky stýkat, hostit je a nechat se hostit od nich. Židé směli žít povětšinou jen v uzavřených ulicích či v malých čtvrtích, zvaných později *ghetta*. Segregace židovských obyvatel byla v západní a střední Evropě postupně rušena od konce 18. století, v Rakousku přetrvalo do r. 1848. V Evropě ji znovu zavedli nacisté na základě tzv. norimberských zákonů vydaných v r. 1935.

V průběhu 12. a 13. století nesměli Židé zaměstnávat křesťany, vlastnit půdu a zabývat se zemědělstvím. Středověká společnost jim za hlavní zdroj obživy určila obchod s penězi, jehož podstatou byl obchod s úroky, tedy činnost křesťanům zakázaná. Většinu řemesel nesměli zprvu provozovat vůbec, později jim byly některé ze zakázaných živností povoleny, ovšem jen uvnitř ghetta. Do cechů přístup neměli.

Postavení Židů v křesťanské společnosti se ve 13. století od základů změnilo: stali se zcela zvláštní skupinou obyvatel, postavenou zcela mimo a zatlačenou na nejzazší okraj společnosti. Byli podřízeni přímo panovníkovi a stali se zcela závislými na jeho vůli, jen s jeho povolením se směli v zemi usadit, pracovat, stěhovat se (PĚKNÝ 2001).

Další osud židovského národa je popsán ve 4. kapitole pojednávající o náboženských konfliktech.

3.2 Rozvoj křesťanství

O nadvládu na Blízkém východě usilovaly na počátku křesťanství dvě mocné říše, a to římská a perská.

Ježíšovi následníci se odvrátili od judaistické víry a kolem roku 200 n. l. v několika městech římské říše (zvláště v Antiochii a Edesse) vytvořili komunity křesťanů. V říši římské se křesťanství začalo pomalu šířit již od prvního století n. l., a to především díky přítomnosti vojáků a kupců, zpočátku na křižovatkách cest a později v místech s velkou koncentrací obyvatelstva. Staré kultury stále přetrvávaly, v okrajových částech říše až do 3. století n. l. Změna nastala ve 4. století, kdy stát přestal křesťany pronásledovat (roku 313 vyhlásil císař Konstantin náboženskou toleranci), pak přijal křesťanství za státní náboženství a nakonec jej násilím prosazoval. V říši se vytvořila církevní organizace s hierarchií biskupů a soustavou patriarchátů, provincií a diecézí. Jinověrectví se považovalo za vlastizradu. Ostatní náboženství přestala být tolerována. Říše ztratila zřejmě poslední svobodu (po politické a hospodářské) a přestala být odolná vůči rozvratu zevnitř i útoku zvenčí (JOHNSON 1999). Poslední západořímský císař byl sesazen roku 476 n. l. Východní část římské říše, Byzanc, přežila ještě dalších tisíc let. Církev zde téměř nebyla oddělena od moci světské.

Obrázek 1: Šíření křesťanství

Zdroj: WIKIPEDIA-KŘESŤANSTVÍ 2010

Rozpad římské říše podkopal postavení církve, křesťanství však v Evropě nezaniklo. Naopak již kolem roku 498 n. l. byl franský král Chlodvík v Remeši pokřtěn a říše Franků toto náboženství zachovala a dále šířila. Zároveň se toto učení šířilo do Egypta, Etiopie i na východ do Číny. V 6. a 7. století křesťanství vyznávají Vizigóti, Svévové, Langobardi, později i Germáni, kde misijní činnost postupovala velmi pomalu. V 8. a 9. století proniká křesťanství i mezi Slovany díky irským, franským a italským misionářům. Velkým zlomem v šíření křesťanství na území Velké Moravy byl roku 863 příchod bratrů Konstantina a Metoděje, kteří ovládali slovanský jazyk.

Za jedno ze zásadních rozhodnutí evropských dějin lze považovat spojenectví mezi papežstvím a franským (později německým) královstvím, započaté církevním pomazáním Pipina Mladšího (Krátkého) v roce 751 n. l. a dovršené roku 800 n. l. korunovaci Karla Velikého císařem Římanů. Ochráncem římské církve se stal místo byzantského císaře franský král. Všichni příslušníci franské říše se museli stát křesťany, zbývající pohané byli ke křtu donuceni. Dalším důležitým prvkem té doby bylo zastavení muslimské expanze do Evropy v bitvě roku 732 n. l., kdy jsou Arabové definitivně zatlačeni zpět za Pyreneje. Koncem 9. století se franská říše postupně rozdělila.

Z východofranské říše se stala Německá říše. Německý král Ota I. Veliký následoval vzor Karla Velikého a v roce 962 byl korunován v Římě papežem za císaře. Od té doby považovali němečtí králové pohanskou misii za úkol křesťanského císaře (MÜLLER 1995). Již předtím v roce 955 Ota I. vybojoval vítěznou bitvu na řece Lechu s daleko početně silnějšími pohanskými Maďary. Vítězství bylo považováno za Boží dar, Maďaři otevřeli svou zemi křesťanské misii. Rusko zvolilo pravoslavné křesťanství a r. 988 byl pokřtěn kníže Vladimír, zatímco Polsko (966) a Uhry (1001) přijaly křesťanství katolické. Až do církevní reformy v 11. století král osobně dosazoval biskupy a arcibiskupy do jejich úřadů.

Reformní hnutí v 11. století kritizovalo především kupování úřadů, prohřešky proti celibátu, právo dosazování biskupů a boj proti instituci vlastnických kostelů (kdy laici disponují kostely). Snahy o pravou křesťanskou víru a způsob života se projevil rychlým rozšířením řádů cisterciáků, premonstrátů a kartuziánů ve 12. století a žebravých řádů františkánů a dominikánů na počátku 13. století. Výsledkem hnutí bylo také jasné stanovení rozdílů mezi duchovní a světskou sférou.

Klíčovou a celoevropskou událostí té doby (od roku 1095 do roku 1291) byly tzv. křížové výpravy. Podrobně jim je věnována kapitola 4.1. Církev do té doby odmítala jakoukoli formu boje a válčení vůbec jako neslučitelné s křesťanskou morálkou. Teprve pod vlivem bojů s islámskými Araby ve Španělsku začala od 11. století vznikat představa, že boj za křesťanstvo a církev je bohulibá činnost a byl položen základ křesťanské válečné etiky. Ideálem se stal rytíř, který měl obětovat touhu po slávě a světských počtech vyšším cílům, především boji proti nevěřícím (MÜLLER 1995). R. 1387 přijala katolictví i Litva, poslední pohanská země v Evropě.

Za vlády Karla IV. se Praha stala roku 1346 sídlem arcibiskupství, od roku 1348 univerzitním městem a postupně duchovním a kulturním centrem Svaté říše římské. Ani on však nedokázal zabránit velkému západnímu schismatu. Papežství se snažilo požadovat kromě duchovní i nejvyšší světskou vládu nad západním křesťanstvem, což se nezdařilo a naopak to vedlo v letech 1378–1417 k rozkolu církve, tzv. *schismatu*. Všeobecná krize církve, způsobená mj. stálým zvyšováním dávek a poplatků, a stoupajícím zesvětštěním kléru a jeho morálním úpadkem, se ještě vyostřila. Od poloviny 13. století začalo papežství zmírňovat přísné požadavky chudoby. Nakonec bylo toto učení, šířené především františkány, prohlášeno za kacířské a jeho stoupenci byli pronásledováni. Základní církevní dogmata zpochybňoval také Jan Hus. Zpočátku se omezil jen na reformní požadavky, ale jeho útoky proti papeži a církevním institucím byly stále radikálnější. Papež ho dal do církevní klatby. Po záruce svobodného návratu se Hus rozhodl, že své učení obhájí na kostnickém koncilu. Brzy po svém příjezdu byl však zatčen a ihned byl proti němu zahájen formální proces, který skončil jeho odsouzením a upálením (6.7. 1415), což vyvolalo v Čechách pozdvižení, které přerostlo v otevřenou válku. Husité získali některé náboženské ústupky.

Kostnický koncil zasedal od roku 1414 do roku 1418 a stal se jedním z největších církevních shromáždění, jaké středověk zažil. Kromě obnovení jednoty církve se na něm řešila vnitřní reforma církve a již zmiňovaná polemika s učením Jana Husa. Jednoty církve se podařilo dosáhnout odvoláním papežů a volbou nového. Vnitřní reforma církve se nezdařila.

Otázka reformy církve se znovu objevila v 16. století. Klíčovou postavou byl Martin Luther, který v roce 1517 vyhlásil 95 tezí, namířených především proti obchodu s odpustky. Tyto teze měly u veřejnosti veliký ohlas, protože vyjadřovaly nespokojenost laiků s finančním

počináním církve. Reformační hnutí přesáhlo rámec církve. Středověká jednota křesťanstva byla rozbita, a to tím spíše, že i uvnitř reformátorského hnutí nebylo dosaženo jednoty víry (Zwingli, Kalvín). Když se v roce 1529 Ferdinand I. pokusil zrušit usnesení z roku 1526, podali evangelíci protest (z čehož pochází jejich označení „protestanti“) a později předložili stručný souhrn svého učení, tzv. augsburskou konfesi. V roce 1555 císař Ferdinand I. uznává augsburskou konfesi, společnou základnu víry a luteránům je přiznána rovnoprávnost.

Doba od uzavření augsburského míru do vestfálského míru (1648) se nazývá obdobím protireformace, které se vyznačovalo násilnou rekatolizací protestantských oblastí, a to za pomoci katolických knížat a nově založeným řádem jezuitů. Docházelo pak samozřejmě ke konfliktům s protestantskými stavy. V některých zemích prováděla inkvizice zákroky také proti protestantům. Ti sami rovněž pronásledovali kacíře.

Část protestantů vytvořila v roce 1608 koalici, tzv. Unii. Jako odpověď vznikla katolická Liga. V té době čeští protestantští stavové si vymohli „majestát“ zaručující jim jejich práva. Pokusy Ferdinanda II. o zrušení těchto ústupků vedly k pražské defenestraci, která vyústila v třicetiletou válku. O ní podrobněji pojednává kapitola 4.3.

Třicetiletá válka skončila v roce 1648 uzavřením míru mezi císařem na jedné straně a Francií, resp. Švédskem na straně druhé. Říšští stavové se připojili. Augsburský náboženský mír byl potvrzen a existence říše zajištěna na dalších 150 let. Ač již v té době nebyla nebyla Svatá říše římská národa německého rozhodující silou, a to ani v šíření křesťanství, formálně byla prohlášena za zrušenou Františkem II. až v době napoleonských válek v roce 1806. Začínají se vytvářet jednotlivé státy a křesťané ovlivňují světские záležitosti díky politickým stranám.

3.2.1 Velká francouzská revoluce

Zlomovým okamžikem ve vývoji křesťanství v Evropě se stala Velká francouzská revoluce. Do roku 1789 stále ještě platí ono dávné *Cuius regio, eius religio*, jež řešilo náboženskou otázku již ve Svaté říši římské. Panovníci se usilovně snažili omezit odpadlictví prostřednictvím násilných konverzí nebo vypovídáním ze země a usilovně lpěli na principu jednotné víry. Náboženstvím se řídil veškerý život, individuální i kolektivní. Církev stála v čele všech společenských činností, zabírala celý společenský prostor, určovala běh času.

Církevním hodnostářům byly ve všech zemích prokazovány pocty a byli spojováni s mocí. Koruna na oplátku čerpala část své legitimacy od církve, královská korunovace byla náboženským aktem.

V závěru předrevolučního období se začala situace pomalu měnit. Lidé připouštějí určitou míru tolerance. Odpadlíkům byla ponechána volnost v tom smyslu, že se nemuseli přizpůsobovat ustanovením oficiální církve ve věcech obřadů a provádění svátostí. Tolerance, která nebyla uznáním plurality vyznání, získávala prostor nejprve v protestantských zemích. Katolické země pokládaly za věc svoji cti, že budou dodržovat nebo znovu nastolovat jednotu v jediné pravé víře. Roku 1781 vydal Josef II. tzv. toleranční patent, který přiznal svobodu vyznání luteránům, kalvinistům a pravoslavným a zahájil také zrovnoprávnění Židů. Idea tolerance se postupně šířila.

Revoluce ve Francii tuto situaci razantně změnila. Zásadním činem bylo sepsání desátého článku Deklarace práv člověka a občana: „Nikdo nesmí být obtěžován pro své názory, ani náboženské.“ Tímto krátkým textem byla přerušena historická kontinuita se staletou tradicí a zároveň zrušeno pouto mezi náboženstvím a státem. Po několika měsících bylo ve Francii přiznáno protestantům i Židům úplné a všestranné občanství. Občanství bylo odděleno od vyznání. Deklarace se stala zárodkem budoucích vztahů mezi náboženstvím a společností. Ústavodárné shromáždění navíc zcela rozvrátilo organizaci církve.

Papež Deklaraci i Civilní ústavu duchovenstva odsoudil. Tím se všichni katolíci ve Francii – tedy téměř všichni Francouzi – ocitli před volbou, zda budou respektovat zákon, nebo zda zachovají příslušnost k Římu. Došlo k rozpolcení národního vědomí a dlouhotrvajícímu rozdělení do dvou nesmiřitelných táborů (RÉMOND 2003).

Sekularizace však již byla nezvratná. Byly zřízeny občanské matriky, tím byly zbaveny církevní akty právních účinků. Vstup do života již nebyl spojován se křtem. Byl ustanoven občanský sňatek. Zákonodárné shromáždění následně přijalo i opatření proti řeholním řádům a v neposlední řadě byl zrušen kněžský celibát. Postupně docházelo ke stále zřetelnějšímu rozlišování mezi náboženstvím a chodem společnosti. Občanství bylo neodvolatelně postaveno mimo jakékoli konfesní vazby. Svoboda vyznání platila pro všechny uznané konfese na základě jejich rovnosti. Náboženské přesvědčení bylo odděleno od občanství.

Vliv francouzské politiky se projevoval i mimo dobytá a zabraná území. Když Bonaparte vyhlásil v roce 1803 rozpuštění Svaté říše římské národa německého, donutil tím německé země k jedné rozhodující proměně – definitivně je vyvedl ze středověku. Toto usnesení dokonalo zásadní předěl politických a církevních dějin Evropy. Náboženská otázka se objevila dříve či později ve všech evropských společnostech.

3.2.2 Století devatenácté

Svoboda vyznání, jež jednotlivci zaručovala právo a možnost vyznávat jiné než oficiální náboženství, už byla vydobytým faktem. Jiné to ovšem bylo v Evropě s náboženskou svobodou menšinových skupin, tedy se svobodou kultu. Např. Španělsko odmítalo protestantským církvím rovnoprávnost až do posledních let frankismu. A i v současné době upírá v Rusku část pravoslavné hierarchie římskokatolické církvi právo vyvíjet misionářskou činnost. Sekularizace neprobíhala v jednotném duchu. Byla výsledkem vývoje silových vztahů mezi různými proudy a tradicemi. Regální tradice, jež hlásá nadřazenost světské moci nad církevní, našla uplatnění ve všech státech bez výjimky.

Během 19. století se téměř všechny evropské společnosti odklonily od koncepce konfesního státu a vykročily cestou sekularizace, což znamenalo přinejmenším uznání rozdílu mezi občanskou společností a náboženským společenstvím a v krajním případě odlukou, jejíž protiváhou byla znovunalezená nezávislost církví, které se tak vymanily zpod kontroly státu (RÉMOND 2003).

V 19. století vzbuzovala spory některá privilegia. Jednalo se o tzv. církevní spravedlnost, kdy kněží spadali pouze pod církevní jurisdikci, duchovního nemohli soudit laikové. Další výsadou bylo osvobození od vojenské služby. Třetím sporným bodem bylo osvobození od daní. Na krytí svých výdajů měli církve k dispozici dva hlavní zdroje příjmů, desátek a výnosy z vlastního majetku. Desátek představoval dávku z úrody, druhý byl v podstatě pozemkovou rentou. V 19. století byl však desátek již pouze ojediněle. A vlastní majetek byl církvím stále častěji vyvlastňován a zabírán.

Když byly církve odstaveny od běžných zdrojů příjmů, zůstávala nevyřešena otázka, jakým způsobem náboženskou činnost a církevní instituce dále financovat. Tato otázka zůstává

předmětem sporů od roku 1789 až dodnes. V některých evropských zemích finanční nezávislost církví pomáhá řešit církevní daň.

Dalším sporným bodem bylo jmenování osob na všech stupních církevní hierarchie. Církev požadovaly zcela svobodný výběr svých představitelů, zatímco vlády si chtěly zachovat právo dohledu. Častým předmětem rozepří mezi státem a církví byla svatba.

Díky společenským proměnám a technickému pokroku vznikaly příležitosti k utváření nových církevních institucí, např. rozvoj konfesního tisku, nové směry ve školství typu církevních družin, studijních kroužků a jiných výchovných hnutí. Tyto nové instituce se pak stávaly dalším zdrojem konfliktů s vládami, dalším předmětem vzájemného soupeření.

Mnoho myslitelů se stalo stoupencem směru zvaného ultramontanismus, který byl vystavěn na autoritě papeže a poslušnosti Římu. Papež se stal symbolem a zosobněním principu autority, formuloval a vyslovoval pravdu, určoval víru věřících. Největším nepřítelem se stal liberalismus. Papežové Pius IX. a Lev XIII, kteří řídili osud katolické církve v období 1846–1903, zamítali moderní společnost, plánovali obnovení tradičních pořádků a zároveň završili centralizaci církve. Z katolictví nabízeli jen jeho nejnesmiřitelnější variantu. V roce 1864 papež sestavil *Syllabus*, neboli soupis všech soudobých bludů, mezi něž patřilo i smíření. Instituce papežství nabylo politického významu. Veřejné mínění se štěpilo mezi bezpodmínečnou věrnost a nenávislný odpor (RÉMOND 2003).

Vzniklo velmi silné hnutí proti papeži a jeho postojům a papežskému úřadu, antipapismus. Dle mínění jeho protivníků papežství představuje zpátečnickou sílu, brání svobodě ducha a rozvoji rozumového myšlení. Rozpory s katolictvím se zdály nepřekonatelné, takže se mnozí domnívali, že je nezbytné, aby církev ztratila veškerý vliv a moc.

Značný prostor v mezinárodních vztazích tohoto století zaujala „římská otázka“, tedy papežovo panování nad velkým územím ve Francii (Avignon) a Itálii (mj. část Říma). Území ve Francii bylo téměř celé vyvlastněno na začátku století. Po revolucích v r. 1830 a 1848 bylo již zřejmé, že zachování papežovy světské moci je závislé na podpoře mocností. Papežství již nedokázalo samo odolávat a prosilo o zahraniční pomoc, na což nejvíce reagovala Francie. Nicméně v roce 1870 zaútočili Piemontané na Řím a prolomili opevnění, což znamenalo

konec posledních zbytků církevního státu a tím i konec papežova světského panování. Římskou otázku vyřešila síla armád, ale zcela vyřešena ještě dlouho nebyla. Byl to obdobný problém jako dnešní otázka Jeruzaléma. Náboženský rozměr činil smírné řešení obtížnějším. S konečnou platností byla tato otázka urovnána až v roce 1929 přímým jednáním mezi italskou vládou a Vatikánem.

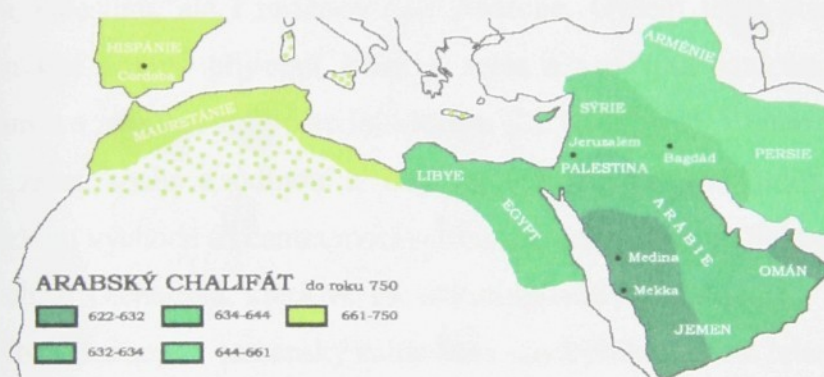
3.3 Rozvoj islámu

V prvních šesti stoletích n. l. žili Arabové a Turci v pouštích a stepích za hranicemi říše římské i perské, což se změnilo s nástupem islámu. Muhammad byl v Medíně uznán nejen za nejvyšší náboženskou, ale i politickou a vojenskou autoritu, tedy mj. vyhlašoval zákony, vykonával spravedlnost, vybíral daně, vedl diplomatická jednání, vyhlašoval války a uzavíral mír. Z náboženské obce se stal stát, který se posléze rozrostl v říši (LEWIS 1995). Po jeho smrti v roce 632 zůstal náboženský úkol – ctít a hájit Boží zákon a šířit jej dál po světě. Muhammadovým nástupcem byl zvolen Abú Bakr, který přijal titul *chalífa*. Vzniká muslimský chalífát. Tato nová říše se začíná rozpínat směrem na východ do Asie a někdy i za hranice Indie a Číny, na západ podél jižního pobřeží Středozemního moře až k Atlantiku, na jih až do černé Afriky a na sever až do Evropy. Islám byl uznán jako státní náboženství v celé říši a arabština se stala hlavním dorozumívacím jazykem. V letech 633–637 Arabové dobývají Sýrii a Mezopotámii, v letech 639–642 Egypt a Alexandrii, v letech 674–678 obléhají Arabové poprvé Konstantinopol a roce 710 se muslimové vylodí ve Španělsku. Perská říše byla zničena a byzantská značně oslabena.

Na šíření nového náboženství a expanzi islámské říše se výrazně podíleli obyvatelé dobytých provincií, protože rychle rostl počet těch, kteří konvertovali a účastnili se dalších výbojů. Na západě to byli severoafričtí Berbeři, kteří se podíleli na dobytí a kolonizaci Španělska a později sami šířili islám mezi černošskými populacemi na jih od Sahary. Peršané v rozvrácené říši našli novou oporu v islámu a zasloužili se o jeho další šíření. Proces islamizace a arabizace probíhal poměrně hladce. Arabský stát stanovil nižší daně než např. byzantská říše a to pro veškeré obyvatelstvo a rozšířil stejnou míru náboženské tolerance na všechny formy

křesťanství. V každé dobyté zemi vybudovali Arabové hlavní vojenskou základnu a zakládali nová sídla, která měla klíčový význam pro správu a případnou arabizaci provincie. Islám se sice šířil územními výboji a kolonizací, ale islámská víra nebyla šířena násilím. Kdo však na nové náboženství přestoupil, byl zvýhodněn (např. daňově).

Zatímco říše rychle rostla, uvnitř musela řešit závažné problémy. První čtyři chalífové byli zvoleni do své funkce v souladu se sunnitskou ortodoxií, jež neomezuje volbu Muhammadova nástupce na jeho potomky. S výjimkou prvního, Abú Bakra, byli všichni zavražděni, a to ve dvou případech rebelujícími arabskými muslimy a již roku 656 dochází k první občanské válce mezi muslimy. Tento spor – mezi sunnity a šíity – trvá dodnes. Druhá občanská válka vyvrcholila v roce 680 bitvou u Kerbelá. Pro šíity se tento masakr příslušníků Prorokovy rodiny stal klíčovou událostí v dějinách islámu.

Obrázek 2: Šíření islámu

Zdroj: WIKIPEDIA-ISLÁM 2010

Přes to všechno říše expandovala, v letech 691–692 byla na Chrámové hoře v Jeruzalémě postavena první významná sakrální stavba v dějinách islámu, Skální dóm. V roce 694 se začali razit zlaté mince, dínáry, a z chalífátu se stala světová velmoc. V roce 750 skončila vláda Umajjovců a k moci se dostala dynastie Abbásovců, což představuje revoluci v dějinách islámu. Arabové ztrácejí výsadní postavení, do vysokých státních funkcí se můžou dostat nejen poloarabové, ale i Peršané. Sídlo vlády bylo přeneseno ze Sýrie (Damašku) do Iráku, kde bylo založeno město Bagdád. V 9. století klesá politická autorita chalífátu v provinciích, Španělsko a severní Afrika se osamostatňují, později i Egypt. Na počátku 10. století ztratil chalífa veškerou skutečnou moc a v roce 946 hlavní město Bagdád obsadil perský šíitský rod Bújovců. Chalífát se stal formální věcí a tento *status quo* trval až do dobytí města Mongoly v roce 1258.

Obrázek 3: Území ovládané Seldžuky v 11. století

Zdroj: WIKIPEDIA-KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY 2010

Mezitím ovšem značnou část území zabrali turečtí Seldžukové a v 11. století ovládají nejen Bagdád, Sýrii či Palestinu, ale i značnou část Anatolie. Ovšem ještě před příchodem do chalífátu tyto turecké kmeny přijímají islám a zcela a s velkým zanícením se ztotožňují s islámskou kulturou a zavrhuji svou národní identitu (LEWIS 1995). V roce 1258 byl Bagdád zničen, *chalífa* zabit spolu s rodinou a *chalífát* zaniká. Po této události vznikají na muslimském Blízkém východě tři centra moci – Írán, Turecko a Egypt. Seldžucká říše zaniká, na její místo přichází Osmanská, která ve 14. století ovládá i značnou část Balkánu. V roce 1453 je dobytá Konstantinopol, osmanský sultanát se stává průkopníkem islámské expanze na západ. V 16. století dostoupila turecká moc svého vrcholu a začala zvolna ochabovat. V roce 1683 byla turecká armáda u Vídně definitivně poražena a protiúder r. 1699 vytlačil Turky z Uher. Osmanská říše přesto zůstávala obávanou mocností, ale islámský svět začal v mnoha ohledech za křesťanskou Evropou zaostávat.

4. Náboženské konflikty

Persko-římská a později persko-byzantská rivalita hrála klíčovou roli v politických dějinách oblasti, kde se zrodila monoteistická náboženství. Prakticky nepřetržitě (s výjimkou 5. století n. l.) po několik století se bojovalo především o území. Dalším důležitým bodem byla snaha ovládnout obchodní cesty mezi západem a východem, kdy se dováželo především čínské hedvábí a indické koření. S ustavením arabské říše skončily dlouhotrvající boje mezi Římem a Persií o nadvládu nad obchodními cestami vedoucími přes Blízký východ. Tyto konflikty tedy neměly žádný důležitý náboženský rozměr.

Následující kapitola se proto zaměří na vybrané náboženské i nenáboženské konflikty v dějinách posledního tisíce let.

4.1 Křížácké výpravy

Jedním z prvních a zároveň nejvýraznějších náboženských konfliktů jsou tzv. křížácké výpravy. Koncem 11. století byla oblast kolem Středozemního moře rozdělena mezi svět islámu, byzantskou říši a západní křesťanský svět. Svět islámu v té době začínají ovládat Seldžukové, byzantská říše má problémy s občanskou válkou, sunnitě převládají v jižní Sýrii a Palestině, šiité v severní, Židé byli rozptýleni ve městech severní Sýrie a Palestiny, ale především v Jeruzalémě, který od roku 637 ovládají Arabové. Na počátku 11. století je evropský západ téměř liduprázdný, rolnictvo chudé a porobené. Koncem 11. století ustaly nájezdy barbarů, populace začalo přibývat, zemědělská výroba se zvyšovala. O politické ovládnutí západu soupeří císař svaté římsko-německé říše a papež.

Po roce 1000 putování do Svaté země znovu získalo na intenzitě. Muslimští mistři z Jeruzaléma mu nekladli žádné překážky ani před křížáckými výpravami, ani po nich. Byly to ale turecké nájezdy, které přerušily poutě do Svaté země. Cílem papeže bylo proto obnovit volný přístup. V této situaci vyzval papež Urban II. na konciliu v Clermontu roku 1095 ke křížácké výpravě, jejímž cílem bylo dobytí Svaté země. Těm, kdo uposlechnou jeho výzvy,

zajistí papež zastavení řízení, zahájených proti nim a s pomocí duchovenstva se postará o ochranu jejich statků. Až bude jejich poslání skončeno, budou se křižáci těšit z odpuštění hříchů. Papežova výzva zmobilizovala rytíře i chudé lidi. Rytíři snili kromě odpuštění hříchů o tom, že na východě získají knížectví, která dobudou. Největším překvapením bylo množství venkovských lidí, kteří se (i s celými rodinami a movitým majetkem) vydali na cestu, např. jen z Francie to bylo asi 15 000 lidí. Po žních roku 1096 se tato lidová křižácká výprava dala do pohybu. Od počátku jejich pochod provázelo krveprolévání a ničení: masakr Židů v Porýní; drancování a zabíjení v Maďarsku a byzantské říši. Křižáci postupovali dále k tureckému území, kde utrpěli dvě velké porážky. Nicméně strádající výprava nakonec dorazila k branám Sýrie. Město Antiochie (dnešní Antakye) obléhali sedm měsíců, nakonec padlo zradou v červnu 1098 a cesta k Jeruzalému byla volná. 15. července 1099 byl dobyt Jeruzalém. Muslimové a Židé byli bez milosti pobiti nebo upáleni. Dva dny se jen drancovalo a zabíjelo. Nečetní Židé, kteří přežili, byli prodáni do otroctví a zbytek muslimů uprchl do Damašku. Toto barbarské jednání pohoršilo celý Blízký východ a zanechalo po sobě trvalou stopu (TATE 1996).

Obrázek 4: Křižácké državy

Zdroj: WIKIPEDIA-KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY 2010

Většina křižáků se začala vracet domů. V Jeruzalémě bylo založeno království a v okolí několik dalších knížectví či hrabství. Tyto „latinské státy“ se udržely více než 100 let, především díky námořní pomoci z Janova a Benátek a kvůli rozdělené muslimské Sýrii. Frankové uvalili na venkovany nelehké daňové povinnosti, všichni teď museli platit *džizja* (daň z hlavy), která se dříve týkala jen muslimů, a dále také pozemkovou daň. Nakonec

ovšem byly dobyty všechny syrské nefrancké státy, poslední – edesské knížectví – v roce 1146.

Přes veškeré neúspěchy byla zveřejněna výzva k nové křižácké výpravě, tentokrát už ne papežem. Z křižáků, kterých bylo na počátku 25 000, dorazilo na jaře 1148 do Sýrie pouhých 5 000. Druhá křižácká výprava ztroskotala. Francká monarchie neustále upadala, Saladin dobyl v roce 1183 Aleppo a latinské státy jsou už pouze podél pobřeží Středozemního moře. V roce 1187 dobyl Saladin Jeruzalém. Za obyvatele bylo žádáno výkupné, sám Saladin a jeho bratr ho zaplatili za četné křesťany. Vykoupeno bylo 8 000 Franků, 10 000 osvobozeno Saladinem zdarma a 10 až 15 000 bylo prodáno do otroctví. Zrodila se třetí křižácká výprava, v čele s Richardem Lví Srdce, která zachránila existenci východních latinských států, ale Jeruzalém zpět nezískala. V roce 1192 bylo uzavřeno příměří.

Čtvrtá křižácká výprava skončila skandálem. Původně vedena proti nevěřícím, vyústila v roce 1204 v dobytí a vydrancování Konstantinopole, největšího křesťanského města té doby. Důvodem byla snaha splatit dluh Benátčanům za převoz do Svaté země a vojenským zásahem obnovit pro ně hospodářsky výhodné pozice. Dějištěm páté křižové výpravy se stal Egypt, výprava skončila pohromou.

Německý císař Bedřich II. získal v roce 1229 Jaffskou dohodou pro křesťany Jeruzalém, avšak muslimští radikálové opět Jeruzalém obsadili. Mezitím skončila i šestá výprava neúspěchem a ihned byla v roce 1248 papežem vyhlášena sedmá křižácká výprava, která končí podobně, zrovna tak jako výprava osmá v roce 1270. O jednadvacet let později jsou Frankové z Jeruzaléma definitivně vyhnáni.

Dlouho byly křižácké výpravy hodnoceny jako události pro křesťany pozitivní, dnešní historikové mají pohled mnohem rezervovanější. Hledisko obyvatel Orientu se nezměnilo nikdy. Každé vyhlášení křižácké výpravy oživilo v Evropě antisemitismus, jeden z cílů – ochrana východních křesťanů – skončil pravým opakem. Hlavním finančním zdrojem výprav ve 13. století se stalo později tolik kritizované prodávání odpustků. Křižácké výpravy byly pro rytíře a venkovany 11. století východiskem z přelidnění západního světa a touha po zámořské půdě, bohatství, lénech byla prvořadým lákadlem. Nic z toho se nesplnilo, ani rozvoj obchodu, založený na kdysi dobrých vztazích s muslimským světem. Nakonec jediný, kdo

měl z toho prospěch, byli snad obyvatelé Pisy, Janova a Benátek. Propast ve vztazích křesťanského a muslimského světa začala právě těmito výpravami.

4.2 Reconquista ve Španělsku

Středověk v Evropě začal roku 711 n. l. příchodem muslimů na Iberský poloostrov a jejich zásahem do občanských válek vedených posledními vizigótskými králi. Tento střet rozdělil římský svět na dvě části různého vyznání – křesťanského a islámského. Iberský poloostrov byl prostorem, kde se obě víry střetávaly, ovlivňovaly a bojovaly za získání převahy.

Většina obyvatel poloostrova vyznávala ve středověku islám. Muslimové a křesťané spolu žili obvykle v míru, ať už to bylo z důvodu, že křesťanů bylo málo, nebo proto, že to Korán muslimům v podstatě nařizoval. Poloostrov se islamizoval, ale nearabizoval (snad s výjimkou arabského jazyka). Domácí obyvatelé přestupovali masově na islám, zatímco počet arabských přistěhovalců byl skromný. Jeden muslimský kronikář poznamenal, že křesťané konvertovali ze tří důvodů – aby unikli křesťanské spravedlnosti, nemuseli platit daně, nebo když chtěli mít více manželek (ARTERA 1994).

Muslimové ovládali od 8. do 10. století téměř celý poloostrov s výjimkou území na severu. Cordoba byla nejlidnatějším městem na západě. *Reconquista* (znovudobývání) měla několik etap a začala v 11. století. Nejvýraznějším počátečním úspěchem bylo začlenění Toleda roku 1085 do křesťanského území, protože značně posunulo hranice s muslimy. V té době také vznikl ideál šíření křesťanství se zbraní v ruce, který se zanedlouho rozvinul v křížové výpravy do Svaté země.

Španělské muslimské zlato sloužilo jako regulátor evropského hospodářství od 8. do 12. století. Od 11. století (rozpad jednotného *chalífátu*) proudivo toto zlato ve velkém do křesťanských pokladnic prostřednictvím daní, které muslimští vládci platili jako vazalské dávky až do 15. století. Hodnota zlata značně poklesla.

Ve 13. století byla *reconquista* prakticky ukončena, muslimům zůstalo pouze granadské království, které za přežití platilo značné dávky ve zlatě. Biskupství byla obnovena nebo založena nová. Ve 14. století zasáhla poloostrov (tak jako zbytek Evropy) kromě moru a hospodářské krize také krize náboženská (*schisma*).

Postavení muslimů se stále zhoršovalo. Byli nuceni nosit oděvy odlišné od křesťanských, bylo zakázáno provádět islámské náboženské úkony na veřejnosti. Katoličtí králové učinili z náboženství a z ustavení jednoty katolické víry prvořadý úkol státu. Také postavení Židů se v 15. století zhoršilo. Pokračovaly hromadné pogromy, které vypukly roku 1391 v Seville a rozšířily se po celém poloostrově, neboť křesťané považovali Židy za původ hospodářských problémů. V roce 1412 byl vydán zákon o segregaci Židů a Maurů. Časté byly nucené přestupy na křesťanskou víru. Roku 1478 byla v Kastilii proti Židům vytvořena inkvizice, která se pak rozšířila do ostatních království. A vyvrcholením bylo hromadné vypovězení Židů roku 1492. Z 200 000 Židů se jich 150 000 vystěhovalo a zbytek přestoupil na katolickou víru. V té doby již byl i v Granadě nedostatek zlata, místní obyvatelé přestali platit vazalské dávky a muslimská Granada padla. Všichni muslimové v zemích Koruny kastilské dostali příkaz, aby se obrátili na katolickou víru, nebo odešli ze země. Většina konvertovala, byť jen naoko (tzv. moriskové), ostatní emigrovali do severní Afriky. Inkvizice byla jedinou institucí společnou všem královstvím španělské monarchie. Španělsko zaujalo významné postavení v hospodářském i církevním světě, které vydrželo až do doby reformace a protireformace.

4.3 Třicetiletá válka

V předvečer války přestávalo růst zemědělství i dříve kvetoucí obchod a manufaktury začaly vykazovat známky stagnace. Blížila se ekonomická krize. Příčin války je mnoho. Byla to německá náboženská válka, vzešlá z rozporu mezi katolíky a protestanty. Dále to byla vnitroněmecká válka mezi císařem a knížaty a státy usilujícími o svou samostatnost. A v neposlední řadě to byla válka mezi vysoko a nízko postavenými, lidové povstání. Situace byla o to nepřehlednější, že se tyto příčiny prolínaly. Katolická a protestantská knížata měla

často větší strach z rozšiřování ústřední císařské moci než ze sebe navzájem. Navíc se na všech stranách pohybovalo plno válečných dobrodruhů a podnikatelů, kteří sledovali jen svůj prospěch a klidně občas vyměnili spojence (ENGLUND 2001).

V té době byla největší evropskou zemí Svatá říše římská národa německého, která ovšem nebyla jednotná, spíše tvořila jen jakousi síť spojující různé národy. Úpadek nastal až s katolickou protireformací, která rozbila náboženskou svobodu z roku 1555. Pomalu se šířily nepokoje, až se roku 1608 spojila protestantská knížata v ozbrojenou Unii. O rok později si část katolických knížat vytvořila vlastní Ligu. Válka byla nablízku.

Bezprostřední impuls přišel roku 1618 z Prahy. Zástupci protestantských stavů se zde shromáždili, aby vyjádřili nespokojenost s císařem a císařskou politikou. Při tom došlo k potyčce a později k vyhození dvou místodržících (Martinice a Slavaty) a jejich tajemníka z oken kanceláře. Všichni tři defenestrování přežili, což katolíkům připadalo jako zázrak, zatímco protestanti soudili, že zkrátka dopadli na hromadu smetí. Tímto činem začala vzpoura českých protestantů proti císaři, jehož chápali jako toho, kdo se jim snaží vnutit katolickou víru. Nicméně vzpoura byla brzy poražena bitvou na Bílé hoře (1620) a zemí postihla tvrdá rekatolizace. Zde mohla válka, která vlastně ještě ani válkou nebyla, skončit. Jenže přísná rekatolizace zahájená v Čechách se přenesla i do ostatních částí říše, což se pochopitelně nelíbilo protestantským knížatům. Malá česká vzpoura se změnila v německou vnitřní válku.

O oslabenou říši se začali zajímat ostatní evropské mocnosti. Dánský král dostal příslib tučných dotací z Anglie, Francie a Nizozemí, a to ho přimělo postavit armádu a vpochodovat do německé říše. Tak se změnila německá válka v evropský konflikt. Dánský král si pro svůj vpád nevybral dobrou dobu. Střetl se s vojsky pod velením českého šlechtice Albrechta z Valdštejna, který zbohatl na zabavených protestantských statcích v Čechách. Dánské vojsko bylo roku 1626 poraženo a Kristián musel roku 1629 prosit o mír.

Císař Ferdinand stanul na vrcholu své moci. Protestantismus v říši byl utiskován, reformace byla téměř potlačena. V té době vedlo Švédsko spor s Polskem, především o přístavy v Baltském moři a o celní poplatky z obchodu v tomto prostoru. V červnu 1626 se švédské vojsko vylodilo v Prusku a začalo se postupně blížit k říši. První boj byl sveden o přístavní město Stralsund, ale obrana se po mnohých bojích udržela. V roce 1629 byl mezi Švédskem a

Polskem uzavřen smír. Král Gustav Adolf vstoupil do války s Německem. Formulace, jíž jeho říšská rada použila k ospravedlnění války před vlastními poddanými zněla, že účast ve válce je současně švédskou obrannou válkou, a spravedlivou intervenční válkou, vedenou s úmyslem pomoci tyranizovaným německým protestantům (ENGLUND 2001).

V červnu 1630 se první švédské jednotky začaly vylodovat. V té době byl mír opět již na dosah. Žádné boje neprobíhaly, císař se připravoval na ukončení války, neboť ji považoval za vyhranou a začal rozpouštět armádu, Valdštejn byl propuštěn. Gustav Adolf byl zklamán z nevlídného přijetí u domnělých protestantských spojenců. Každý se chtěl vyhnout ničující válce na svém území. Zbytek roku 1630 využili Švédové k rozšiřování své základny diplomatickou i vojenskou cestou. Rok 1631 byl pro Švédy rokem vítězství, zároveň byla podepsána smlouva s Francií o peněžní podpoře. Vyrabována byla všechna města, a to i protestantská, např. Frankfurt nad Odrou. Jediný významný spojenec Švédů ve vnitrozemí, svobodné město Magdeburk, bylo pro změnu zcela zničeno císařskou armádou pod velení Tillyho. Událost vyvolala vlnu zděšení nejen v Německu, ale i v celé Evropě a ke Švédům se připojila řada německých protestantských knížat. V přímém boji, bitvě u Lipska, švédská armáda císařskou zcela rozdrtila.

Rok 1632 pokračoval podobně, Švédům se vzdává i katolické Bavorsko. Císař bere na milost Albrechta z Valdštejna, pod jehož velením jsou vytlačeni Sasové z Prahy a Švédové z Bavorska. U Norimberka se tyto síly střetly, Valdštejn vyhrál díky vyhladovění obležených Švédů. V další bitvě, u Lützen, padl švédský král Gustav Adolf. Ale obě strany byly tak zničené a vyčerpané, že nikdo nevyhlásil vítězství. Nicméně naděje na brzké protestantské vítězství se rozplynula, zvláště když se k válce připojilo i katolické Španělsko.

Roku 1634 bylo švédské vojsko téměř zničeno. Albrecht z Valdštejna je opět odvolán. Do války vstupuje Francie. V květnu 1635 byl v Praze uzavřen mezi císařem a Saskem mír. Sasko se zavázalo postavit své jednotky pod císařovo velení. K dohodě se postupně připojila skoro všechna německá knížata a většina svobodných měst. Třicetiletá válka ztratila náboženský rozměr.

Dalších více než 10 let se vyznačovalo opakovaným ničením, dobýváním a znovudobýváním měst a vesnic, kdy se armády snažily získat především prostředky na další přežití, zároveň se

přitom od roku 1638 rokovalo o míru. V letech 1639–1640 provedly švédské jednotky na území Čech (a Moravy i Slezska) vpád do té doby nevídaný, vše se ničilo, pálilo, kradlo. V průběhu války v českých zemích zemřelo – samozřejmě i v důsledku hladomorů a nemocí – kolem třiceti procent obyvatelstva a dvacet procent usedlostí zůstalo zcela opuštěných, většina měst a obcí byla vážně poškozena. Francie vítězí v roce 1643 nad Španěly, Švédové nad Dány.

TŘICETILETÁ VÁLKA

Území bojující proti Habsburkům	① 1618-1623: Česko-slezská válka
Španělská Habsburkové	② 1625-1629: Tažení Kristiána IV. Dánska, tzv. dánská válka
Rakouští Habsburkové	③ 1630-1632: Tažení Gustava Adolfa, tzv. švédská válka
	④ 1635: Francouzská intervence do Španělské války
1642: Obsazení Roussillonu
1643: Francouzské vítězství u Rocroi
	⑤ 1645-1648: Vpád Švédů do Čech, francouzské boje

0 500 km

Obrázek 5: Třicetiletá válka

Zdroj: WIKIPEDIA-TŘICETILETÁ VÁLKA 2010

V prosinci 1644 jsou ve Vestfálsku zahájeny mírové rozhovory, o pár dní později dosahuje Kristina plnoletosti a ujímá se vlády ve Švédsku. Válka ale stále pokračuje. V bitvě u Jankova

v únoru 1645 byla císařská armáda zcela zničena. Ještě v posledních dnech války byla Švédy vyrabována Malá Strana a Hradčany, jedním z oloupených byl i bývalý místodržící Martinic. Přepadení Prahy otřásl katolickým Německem, bylo jasné, že císař Ferdinand válku prohrál. 24.10.1648 byl podepsán Vestfálský mír.

Třicetiletá válka skončila v roce 1648 uzavřením míru mezi císařem na jedné straně a Francií, resp. Švédskem na straně druhé. Augsburský náboženský mír byl potvrzen, četná území byla ztracena do rukou vítězů, Švýcarsko a Nizozemí vyčleněno z říšského svazu, místní knížata získala svobodu. Papež se nedokázal aktivně zapojit do jednání o Vestfálském míru, místo toho mírovou smlouvu odsoudil a stejně napadl i rozhodnutí katolických knížat udělit jinověrcům právo vyznávat své vlastní náboženství. Pro katolickou církev to hůř už nemohlo dopadnout a papežství ztratilo na dalších více než 150 let vliv na evropské záležitosti (JOHNSON 1999). Jedinou útěchou pro katolíky mohlo být to, že švédská královna Kristina v roce 1654 abdikovala a posléze konvertovala ke katolictví. Přesto se dá říci, že tato zničující válka křesťany nakonec opět sblížila.

4.4 Protižidovské pogromy

Židé, kteří se na přelomu starověku a středověku usazovali v zemích západní a střední Evropy, sem přicházeli nejen jako kupci, ale také jako nositelé a tvůrci staré, osobité kultury. Každodenně se setkávali s ponížením, posměchem i nenávisť. Nedostatečnost právní ochrany židovských obyvatel se plně projevila v průběhu křížových výprav. Už při první výpravě docházelo k masakru téměř všech židovských obcí, kudy křížáci táhli (vč. Prahy). Nařízení církevních sněmů 12. a 13. století vedla k téměř absolutní kulturní, ekonomické a společenské izolaci židovských obyvatel a ovlivnila vzájemné soužití Židů a křesťanů na dobu šesti set let. Tato izolace ovlivnila nejen kulturní a sociální vývoj evropských Židů, ale také vývoj křesťanského společenstva, v němž neznalost židovského způsobu života, zvyků a kultury přispěla ke vzniku neobyčejně pověrečných představ, kterými se motivují a ospravedlňují protižidovské útoky (PĚKNÝ 2001).

Židé nebyli v křesťanské Evropě plnoprávními občany. Museli žít v segregaci, nesměli zastávat žádné úřady a vlastnit nemovitosti mimo ghetta, byli omezováni ve způsobu obživy, ve svobodě pohybu, ve vzdělání, ve společenských stycích atd. Krajním případem intolerance byly pogromy. Přicházely vždy, když poměry v zemi znejistěly a záminkou mohlo být cokoliv: hlad, požár, mor, rvačka, kázání, revoluce, nařčení ze zločinu. Židé přišli o svůj majetek, byli olupováni a zabíjeni. Jinou formou – úředně schválenou – bylo vypovězení, tak jako například z Anglie roku 1290 nebo Francie roku 1306. V průběhu 14. století sem byli znovu zváni a opět vypovídáni, zažili tu nové pogromy, až byli odtud roku 1394 vypovězeni definitivně. Jen někdy směli prodat domy křesťanům. Při vzniku pogromů hrály roli motivy náboženské, hospodářské a politické, většinou pospolu. Ke krvavým pogromům došlo i v Praze roku 1290, ale především okolo roku 1298 ve Svaté říši římské (Švábsko, Hesensko, Durynsko), kdy zahynulo okolo deseti tisíc lidí. Záminkou byla údajná rituální vražda, popř. znesvěcení hostie. Ale ani křesťanským současníkům neušlo, že motivem byla také touha po židovských penězích.

Občas si Židé vymohli privilegia, která ale platila vždy jen do konce vlády panovníka, který je vyhlásil. Za jejich potvrzení či obnovení museli platit novým vladařům velké sumy. Ostatně k jejich penězům si křesťanští panovníci pomáhali často i vymáháním výkupného a někdy i mučením (např. Richard Lví srdce, Václav II. nebo Jan Lucemburský). Židům vlastně nebyla zaručena žádná práva a jejich existence závisela na panovníkově milosti. Ten je sice hájil, ale obvykle jen tehdy, pokud z toho měl prospěch. Židovské obyvatelstvo bylo v podstatě majetkem panovníka, a za jeho ochranu, tedy spíše jen příslib, mu platilo.

Další vlna pogromů postihla v letech 1336–1338 švábské, alsaské a franské židovstvo a dotkla se i českých zemí. Záminkou bylo pohanění hostie. Největší vlna pogromů přišla o deset let později, v letech 1348–1350. Důvodem byl příchod moru. Židé byli obviňováni, že otravují studny, a že jsou tedy původci morové nákazy. Nařčení byli všichni Židé, ne jednotlivci, a následující vlna násilí byla největší až do druhé světové války. K největším pogromům došlo v Augšpurku, Norimberku, Basileji, Freiburgu, Trevíru, Frankfurtu nad Mohanem a ve Štrasburku – jen tady bylo okradeno a poté v budově upáleno kolem 2000 lidí (PĚKNÝ 2001). Podobným způsobem byly ve Francii, Švýcarsku, Německu a Rakousku

zavražděny tisíce Židů a jejich majetek byl rozkraden. V Německu bylo vyhlazeno 60 velkých a kolem 150 menších náboženských obcí. Těžiště aškenázských Židů se přesunulo na východ.

V některých případech se ale dají náboženské motivy najít jen stěží. Zadlužený Karel IV. vydal roku 1349 městské radě (týká se to např. města Norimberk), od které si půjčil, dlužní listinu, v níž byla půjčená částka zajištěna na židovském obyvatelstvu s dodatkem, že její umoření může být provedeno při nejbližší příštím židovském pogromu. Ten na sebe pochopitelně nenechal dlouho čekat. Patricijové a šlechtici si rozebrali domy předem označených obětí, žádný trest jim za pobití Židů nehrozil. U těchto případů se ani dodatečně nemluvílo o rituálních vraždách apod. Také účast církve na pogromech byla minimální. Důvody pro vraždění tedy byly ryze ekonomické. Ačkoliv Karel IV. se Židy zacházel jako se zbožím, byl v porovnání s ostatními panovníky ještě k nim spravedlivý.

Největší pogrom v Praze začal 18. 4. 1389. Nepřišel znenadání, v evropských a českých městech stále narůstaly protižidovské nálady. K jejich povzbuzení přispěla i katolická církev. Záminkou se stalo znesvěcení hostie při bezvýznamné potyčce kněze se Židy na kraji ghetta. Tato aféra však neskončila jako obvykle potrestáním viníků, ale vydrancováním a zapálením všech židovských domů vč. synagog. Rozvášněný dav upaloval Židy v hořících domech, zabíjel je na ulicích a mstil se i na mrtvých, které vytahoval z hrobů (PĚKNÝ 2001). Ještě třetí den po pogromu házeli křesťané najatí ke spalování mrtvých nalezené živé do plamenů. O život přišlo přes tři tisíce osob.

Konec 14. a celé 15. století je typické krutým zacházením se Židy v celé Evropě. Ve Španělsku zahynulo při pogromech v roce 1391 okolo 70 000 židovských obyvatel, Židé byli opět vyhnáni z Francie, byla násilně ukončena pod nejrůznějšími záminkami činnost prakticky všech náboženských obcí v Německu a Rakousku. Větší skupiny Židů žijí jen při východních hranicích římské říše. Podobně dopadli Židé ve Slezsku a zvláště na Iberském poloostrově. V roce 1492 byli vypovězeni ze Španělska a o čtyři roky později i z Portugalska. Po Evropě tehdy bloudilo více než 100 000 bezbranných a ožebračených lidí. Vypovězení zničilo kvetoucí sefardské obce a ukončilo celou jednu epochu židovských dějin.

V 16. století se postavení Židů příliš nezměnilo. Stále jsou střídavě vypovídáni z měst a občas je jim umožněn návrat, stále jsou pod nejrůznějšími záminkami okrádáni, mučeni, vražděni, i

když ne v takovém rozsahu jako v uplynulých staletích. Hlavní protižidovskou silou se ale stávají městské obce a především cechy, které vidí v Židech konkurenci. Přesto v roce 1567 (hlavně z finančních důvodů) vydal císař Maxmilián II. majestát potvrzující Židům stará privilegia, vyslovil slib, že nebudou vyháněni a uvolnil některá omezení jejich obchodu a podnikání. Pro pražské Židovské Město bylo toto období nejvýznamnější érou jeho dějin, která trvala až do začátku třicetileté války. V té stali Židé na straně panovníka, neboť jim v letech 1623 a 1627 udělil další privilegia.

Střediskem protižidovských pogromů 17. století se stalo Polsko, Litva a Bělorusko, kde mezi lety 1648–1658 především kozáci Bohdana Chmelnického vyvraždili na sto tisíc obyvatel místních židovských obcí. V roce 1669 jsou opět vyhnáni Židé z Vídně, jsou obviněni ze spojenectví s Uhry a Turky. O období v letech 1679–1726 v českých zemích se mluví jako o úředním antisemitismu. Příčinou byl příchod moru, kdy byli za původce a šířitele nákazy jako obvykle označeni Židé. V roce 1689 byl v ghettu založen požár. Popelem lehlo 11 ze 13 synagog a téměř všechny domy.

Rovnoprávnost získali Židé v Rakousku-Uhersku až v roce 1867. Pogromy však neustaly, jen se přesunuly dále na východ, především do carského Ruska.

4.5 Druhá světová válka

Z výše uvedeného je zřejmé, že se nacisté a jejich ideoví předchůdci mohli v mnoha ohledech opřít o dávné tradice. Teprve oni však přišli s plánem na likvidaci celé židovské rasy a pokusili se ho uskutečnit.

NSDAP byla založena roku 1919 jako Německá dělnická strana, po vstupu bývalého svobodníka Adolfa Hitlera byla přejmenována na Nacionálněsocialistickou německou dělnickou stranu (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*). Hitler se stal v roce 1921 předsedou a toto původně lidové hnutí se proměnilo v radikální stranu, bojující proti republice a stranám výmarské koalice. Hitler se pokusil donutit bavorskou vládu, aby veřejně vystoupila

proti říšské vládě. Zemská vláda se však těchto plánů zalekla, pochoduující šiky nechala 9. listopadu 1923 rozehnat, NSDAP byla zakázána a Hitler a ostatní straničtí vůdci zatčeni.

Ve vězení a krátce po návratu v průběhu roku 1925 napsal Hitler *Můj boj (Mein Kampf)*, bibli německého nacionálního socialismu. Zde popsal svůj názor na Židy. Obává se např. že „Jestliže Žid s pomocí svého marxistického vyznání zvítězí nad národy tohoto světa, pak to bude korunováno smrtelným tancem lidstva, pak bude planeta putovat vesmírem bez lidí“. Za příčiny porážky Německa v 1. sv. válce považuje Židy, neboť ovládali hospodářství, vydavatelství a vůbec jen organizovali revoluce. V knize dále bojuje za rasovou čistotu, brojí proti míšení krve árijce s nižšími národy, kdy největším protikladem árijce je právě Žid. Dále tvrdí, že „Dnes je Žid velkým štváčem, bojujícím za úplné zničení Německa“. V ruském bolševismu spatřuje uskutečněný židovský pokus o vládu nad světem a budoucím cílem zahraniční politiky musí být východní politika ve smyslu dobytí půdy nezbytné pro německý národ atd. Celá jeho kniha se dá shrnout do dvou myšlenek – zničení Židů a dobytí nového životního prostoru na východě (HÁJEK 1993).

Po návratu z vězení znovu buduje NSDAP a přidružené polovojenské organizace SA a SS (*Schutzstaffel*), později i dorostovou organizaci Hitlerova mládež (*Hitlerjugend*). Kvůli světové hospodářské krizi a populistické kampani následuje masový příliv do NSDAP a nakonec v roce 1932 i vyhrané volby. 30. ledna 1933 jmenoval prezident Hindenburg Hitlera kancléřem a ten se postupně stal v Německu jedinou autoritou. Rozbitím všech ostatních stran a odborů v létě 1933 získala NSDAP monopol na politickou moc. V říjnu 1933 Německo vystupuje ze Společnosti národů.

Již v dubnu 1933 byl vyhlášen bojkot židovských obchodů, bank, lékařů a advokátů a roku 1935 byli němečtí Židé na základě norimberských zákonů vyloučení z německého národa. Ale teprve 9. listopadu 1938, za „křišťálové noci“, dočasně vyvrcholil dosavadní postup proti Židům skutečným terorem – vražděním, žhářstvím a ničením (MÜLLER 1995).

Zatímco uvnitř Říše prerůstalo uchopení moci nacisty v totalitní diktaturu, dosáhla vláda uzavřením říšského konkordátu, podepsaného 20. července 1933 v Římě, prvního zahraničněpolitického úspěchu. Vatikán a Německá říše se dohodly na uspořádání svých vzájemných vztahů. Konkordát obsahoval mj. ustanovení o svobodě katolického vyznání

v Německu či o výuce katolického náboženství na školách. V okruhu evangelické církve měli nacisté své příznivce i odpůrce, mezi než patří především vyznávající (vyznavačská) církev.

Zákonem na obnovení úřednictva z povolání jakožto stavu z dubna 1933 byla vytvořena právní základna pro odstranění neárijských úředníků z jejich míst. Občany s menšími právy se Židé stali 15. září 1935 v důsledku zákonů vydaných stranickým sjezdem v Norimberku. Jednalo se o „říšský občanský zákon“, kde byla Židům upřena občanská práva a „zákon na ochranu německé krve a německé cti“, kde bylo zakázáno uzavírat manželství a mimomanželské vztahy mezi Židy a „státními příslušníky německé či příbuzné krve“. Tyto zákony tvořily právní základnu pro pronásledování a neustálou diskriminaci Židů v Německu. Přes veškerou diskriminaci se až do listopadu 1938 z Německa vystěhovalo asi 170 000 židovských občanů, sotva jedna třetina jejich počtu.

V říjnu 1938 vypověděla německá vláda tisíce polských Židů, žijících v Německu, zpět do Polska. Odvetou za to zastřelil mladý Žid v Paříži německého velvyslaneckého radu. Tato vražda se stala důvodem k násilnostem pod vedení Goebbelse, namířeným proti židovským občanům a jejich obchodům. V noci z 9. na 10. listopadu 1938 byly po celém Německu (vč. připojených Sudet) zapalovány synagogy, demolovány židovské obchody a byty. Zatčeno bylo více než 26 000 obyvatel, většinou odvezených do koncentračních táborů. Poškozeným Židům byla navíc uložena peněžní pokuta za vzniklé škody a majitelé obchodů museli předat své firmy do árijských rukou. Tato událost byla nacisty cynicky nazvána „křišťálová noc“ (*Kristallnacht*).

V březnu 1938 bylo k Německu připojeno Rakousko a v září téhož roku také na základě smlouvy podepsané v Mnichově československé pohraničí, obývané převážně Němci, tzv. Sudety. V březnu 1939 začaly jednotky wehrmachtu obsazovat zbytek Čech a Moravy, Hitler vyhlásil zřízení Říšského protektorátu Čechy a Morava. Slovensko vyhlásilo samostatnost a stalo se vazalským státem Německa.

Průběh 2. světové války je dostatečně znám. Válka začala přepadením Polska nacistickým Německem 1. září 1939. Polsko bylo v „bleskové válce“ poraženo, tak jako později Dánsko, Norsko, státy Beneluxu a většina Francie, v roce 1941 Jugoslávie, Řecko, státy severní Afriky. Německo dobylo značnou část Sovětského svazu a vyhlásilo válku USA. Hitler

neuspěl pouze v letecké bitvě o Anglii. V letech 1942 a 1943 ovládal v Evropě území rovnající se rozloze USA a čítající 362 mil. obyvatel. Obrat ve válce na východě nastal porážkou u Stalingradu a po spojenecké invazi v Itálii a Normandii skončil 8. května 1945 bezpodmínečnou kapitulací Německa.

Se začátkem války přerostlo týrání židovského obyvatelstva v brutální teror. V obsazeném Polsku bylo židovské obyvatelstvo shromážděno a nahnáno do ghett v mnoha městech, kde bylo často decimováno masovými popravami. Bylo jim nařízeno nosit židovskou hvězdu. Poslední vystupňování nelidského chování nastalo v souvislosti s tažením do Ruska, o němž Hitler prohlásil, že to je světonázorová válka proti „žido-bolševickým podlidem“. Systematické vyhlazování Židů začalo v roce 1941. Zpočátku se používalo jako hlavní metody masového střelení, masového upalování a zabíjení, k čemuž přistupovalo ještě decimování hladem, nemocemi a přepracováním, později vraždění v tzv. plynových vozech. To vše se ukázalo pro nacisty jako pomalé. Göring uložil Heydrichovi, aby vypracoval celkový plán „konečného řešení židovské otázky“.

Svůj plán vyložil Heydrich zástupcům říšských ministerstev a nejvyšším stranickým funkcionářům ve Wannsee dne 20. ledna 1942, kde se konala konference s názvem Konečné řešení (*Endlösung*). Na této konferenci bylo rozhodnuto o vyhlazení Židů včetně dětí. Realizací technicko-byrokratických přípravných prací byl pověřen Eichmann. Byly zde vytvořeny předpoklady pro největší genocidu v lidských dějinách, kdy základním prvkem se staly koncentrační tábory.

Systém koncentračních táborů byl rozvinut už na začátku války, mnoho nových táborů vzniklo na dobytých polských územích. Během války vzrostl počet těchto táborů na 22. Od roku 1942 směřovaly transporty evropských Židů výlučně do vyhlazovacích táborů Belzec, Chelmno, Lublin-Majdanek, Sobibor, Treblinka a především Osvětim-Birkenau. Osvětim byl největší vyhlazovací tábor, většina Židů byla ihned po příjezdu nahnána do plynových komor. Jen zde bylo tak zavražděno více než milión osob, ve vyhlazovacích táborech celkem nejméně 3 milióny Židů. V průběhu 2. světové války zahynulo více než 50 miliónů lidí, z toho bylo 6 miliónů Židů.

4.6 Jugoslávie

Období po 2. světové válce bylo pro Jugoslávii pod Titovým vedením až do jeho smrti v roce 1980 poměrně klidné. V 80. letech nastalo období hospodářského úpadku, míra nezaměstnanosti v zemi prudce stoupla a dluh Jugoslávie stále rostl. Měna devalvovala a zemi sužovala inflace. Začínal se objevovat problém nacionalismu. Se zhoršováním ekonomické situace se měnila prosperita v každé republice. Slovinsko a Chorvatsko jako nejbohatší regiony nepocitovaly silící národnostní nepokoje tak jako Srbsko a Bosna. Slovinsko a Chorvatsko, které se chtěly osvobodit od prosrbské federální vlády, se v červnu 1991 rozhodly od Jugoslávie odtrhnout. Krátce nato začala válka. Obě země požádaly západní mocnosti o uznání své nezávislosti. OSN se rozhodla, že do oblasti vyšle mírové síly.

Problémy v Bosně a Hercegovině začaly v lednu 1992. Bosna se snažila (za podpory i USA) získat nezávislost, byla však finančně i vojensky slabá a o její území měli zájem Chorvati i Srbové. Navíc bosenští Srbové nezávislost odmítli, a tak začaly boje. Srbové se zaměřili hlavně na místní muslimy, především v okolí Sarajeva, a výsledkem byly tisíce mrtvých. Když boje pokračovaly, Západ musel zasáhnout, a to spíše z humanitárních než ekonomických důvodů. OSN s podporou Ruska (tradičního spojence Srbska) uvalila na Srbsko sankce. Tato izolace jen vyostřila problémy regionu i mimo Jugoslávii, neboť Srbsko bylo klíčovou obchodní cestou pro sousední země. Celková produkce klesla v letech 1992-1993 o polovinu. Průmyslové továrny ztratily dodavatele i odběratele a zničení hmotných prostředků ve válce přispělo k ekonomickým potížím. Vzniklá hyperinflace se relativně ustálila v polovině roku 1993, ale v roce 1998 se znovu obnovila. Ekonomický rozmach, který vláda předpokládala po zrušení mezinárodního hospodářského embarga v roce 1996, se až do roku 2000 neuskutečnil. Chorvatsko zahltil velký příliv uprchlíků z okupovaných území a Bosny. Byly přerušeny ekonomické vazby a turistický ruch, který byl zdrojem více než 10% HDP zcela utichl. Z těchto nesnází Chorvatsku po válce pomohla zahraniční pomoc a investice.

Poté, co se Západ politicky zaměřil na Balkán, byl na jaře 1993 dohodnut provizorní mír. Bosenští Srbové tento návrh v referendu odmítli, plán padl a boje v regionu zesílily. Bosenští Srbové a Chorvati v hlavním městě Hercegoviny Mostaru se zaměřily na bosenské muslimy. Tito muslimové žili převážně ve městě a stali se terčem také pro venkovské bosenské Srby,

kteří měli značnou podporu srbské armády. Naopak bosensští muslimové výrazné spojence neměli a stali se obětmi nejhorších masakrů spáchaných v Evropě od holocaustu.

Boje byly stále krutější. Srbové poničili Sarajevo a Chorvaté Mostar. V únoru 1994 NATO přikázalo bosenským Srbům, aby se stáhli ze Sarajeva. Utišení bojů poskytlo příležitost k dojednání míru. Výsledkem byla Muslimsko-chorvatská federace, ale mír trval je do července 1995. Všechny tři strany se už předtím připravovaly na boj, neboť Chorvatsko konstatovalo, že nebude akceptovat obnovení mandátu OSN.

V červenci 1995 bosensští Srbové vtrhli do Srebrenice a zavraždili – v podstatě pod dohledem jednotek OSN a EU – přes 8 000 muslimů. Hrozba leteckého útoku NATO je přinutila, aby se v Goražde zastavili. Chorvatská armáda odpověděla útokem na Srby v jihovýchodních regionech Chorvatska a přes 150 000 Srbů bylo nuceno odejít. Šlo o největší exodus utečenců od r. 1945.

Letecký útok NATO na pozice bosenských Srbů 30. srpna 1995 vyústil v podepsání daytonské dohody, na jejímž základě vznikla nová bosenská federace. Byl to nestabilní mír, neboť federace dovozovala přítomnost tří nacionalistických armád a mírových vojsk OSN a zůstala rozděleným územím. Pokračovalo etnické čištění a nacionalisté na všech stranách bránili návratu uprchlíků do jejich původních domovů. Válka po sobě v Bosně a Hercegovině zanechala kolem 200 tisíc mrtvých, z téměř dvou milionů obyvatel udělala běžence, zpusťovala většinu měst a především znovu vyryla v duších místních lidí hlubokou brázdu vzájemné nedůvěry, strachu a nenávisti. Ač se nejednalo čistě o náboženský konflikt, skutečnost, že každá ze tří hlavních soupeřících stran vyznává jiné náboženství, situaci několikrát jen zhoršila a dodnes brání napravení vzájemných vztahů.

Na jaře 1996 se Kosovská osvobozenická armáda snažila řadou místních útoků získat na Srbsku nezávislost. Když Kosované zaútočili, albánská vláda v létě 1997 padla a do Kosova vstoupilo albánské vojsko. Konflikt mezi Srby a Albánci se zosťil a krátce po nastolení míru v Bosně a Hercegovině se objevil další problém, který přinutil Západ zasáhnout. V roce 1999 začaly letecké útoky NATO proti Jugoslávii, protože prezident Milošević neakceptoval autonomii Kosova. Poté, co se srbská armáda stáhla, vstoupila do Kosova vojska NATO.

Současný stav je takový, že bývalé svazové republiky mají nezávislost, Slovinsko je členem EU, Chorvatsko se stane členem v nejbližších letech a do EU pomalu míří i Srbsko. Většina válečných zločinců na všech stranách byla odsouzena, nebo alespoň obviněna tribunálem pro válečné zločiny. Kosovo bylo některými státy (např. USA či většinou zemí EU vč. ČR) uznáno v roce 2008 za samostatný stát. Mezi státy, které ho odmítají z různých důvodů uznat patří např. Srbsko, Rusko, Španělsko či Slovensko.

4.7 Íránská islámská revoluce

Za Rezovy diktatury (Rezá Šáh Pahlaví) v letech 1923–1941 byla uskutečněna řada reforem podobných kemalistickým reformám v Turecku, i když k sekularizaci státu nedošlo. V roce 1935 byla Persie přejmenována na Írán. V roce 1961 Muhammad Rezá Šáh Pahlaví (syn Rezy Šáha Pahlavího) inicioval řadu hospodářských, sociálních a správních reforem (známých jako *šáhova „bílá revoluce“*). Po represích proti opozici v 70. letech došlo v průběhu roku 1978 k aktivizaci protišáhovských sil v čele s islámským duchovenstvem za výrazné podpory širokých lidových vrstev. V lednu 1979 byl *šáh* nucen opustit zemi a v únoru se z exilu vrátil *ájatolláh* Chomejní, který poté zastával až do roku 1989 funkci hlavy státu. V Íránu byla 1. 4. 1979 vyhlášena islámská republika a zahájena éra vlády duchovních.

Velmocenské ambice sousedního Iráku vedly k obsazení části Íránu v roce 1980 a následné osmileté válce. Když v roce 1980 vypukl válečný konflikt, umírněné arabské státy se obávaly rozšíření fundamentalismu a podporovaly (i když ne výrazně) společně se Západem a Sovětským svazem spíše Irák. Irácko-íránská válka byla nejen sporem mezi dvěma vůdci (Saddámem Husajnem a Chomejním) a v rovině etnické bojem mezi Peršany a Araby, ale také zápasem mezi islámským revivalismem a sekulárním modernismem. Lze na ni také pohlížet jako na boj mezi sunnity a šíity či jako zápas o kontrolu nad ropnými zdroji. Důležitým aspektem války byla loajalita, kterou Iráčané i Íránci projevovali své zemi a vládě. Toto období uvrhlo Írán do hluboké hospodářské krize s vysokou inflací a velkou zahraniční zadlužeností.

Islámská fundamentalistická revoluce hrozila a hrozí zaplavit nejméně celý Blízký východ. V roce 1979 změnil Chomejní směr mezinárodní politiky Íránu zřízením nové, teokratické republiky, založené na principech islámu. Vůdci revoluce formulovali cíle a definovali nepřátele, což jsou nevěřící za hranicemi a odpadlíci na domácí půdě. Hlavním cílem režimu bylo smést všechny cizorodé nánosy, které muslimským zemím vnutili nevěřící v dobách své nadvlády a znovu nastolit ryzí, Božím zjevením daný islámský řád. A samozřejmě rozšířit islám po celém světě. Chomejní nazval USA a vyspělé západní ekonomiky Satanem, což je pro něj svůdce, který vábí člověka na scestí. Revoluční režim své cíle prosazoval nemilosrdně. Mnoho ideologických nepřátel bylo popraveno bez soudu, statisíce lidí musely opustit zemi, docházelo k rozsáhlým konfiskacím soukromého majetku a svou moc režim upevňoval pomocí represe a násilí. Smrt Chomejního a nástup Rafsandžáního do prezidentské funkce jsou považovány za nástup umírněnějšího režimu, avšak jak se ukázalo, jen dočasně. Přes určité uvolnění na přelomu 80. a 90. let mají islámští extrémní fundamentalisté v zemi nadále významné postavení.

V zemích, které se stále ještě potýkají s problémem negramotnosti velkého počtu obyvatel, znamenalo zavedení komunikačních prostředků založených na mluveném slově velký zvrat. Během íránské revoluce roku 1979 vydával Chomejní rozkazy po telefonu, jeho projevy se šířily na audiokazetách a lze říci, že se jednalo o první elektronicky řízenou revoluci v dějinách. Mluvené slovo dnes ovlivňuje neuvěřitelné množství lidí zvláště v zemích, kde vládne totalitní režim a všechny sdělovací prostředky bez rozdílu hlásají totéž.

Fundamentalistické hnutí, zahájené Chomejním, se dále šíří po arabském světě. Mezi další země se silným fundamentalismem patří např. Alžírsko, Tunisko, Maroko, Egypt, Jordánsko nebo v poslední době Turecko. Fundamentalismus je nejen pro nejchudší vrstvy obyvatel těchto zemí alternativou ke společenským systémům, které dávají často jen malou naději na zlepšení jejich situace.

Také současný prezident Mahmúd Ahmadínežád je ortodoxním zástancem islámských tradic. Jeho zvolení v roce 2005 znamenalo posílení vlivu konzervativců v zemi. Proto ho bez problémů schválil duchovní vůdce *ájatolláh* Alí Chameneí, nejvyšší představitel republiky. Jeho působení v čele vlády charakterizuje zvyšující se napětí ve vztahu ke Spojeným státům,

především v souvislosti s iránským jaderným programem. Dnes je prezident Ahmadínežád považován za jednoho z nejkontroverznějších světových politiků.

4.8 Palestina

Na začátku 19. století se Palestina nacházela v žalostném stavu. Osmanská říše se pomalu, ale jistě hroutila. Od roku 1838 začali Židé v různých částech Evropy uvažovat o založení židovského státu a ten situovali do Palestiny, kde v té době žilo jen asi 10 000 Židů. Byli to převážně chudí řemeslníci a drobní podnikatelé. Kolem roku 1870 žilo v Jeruzalémě asi 14 000 Židů, dále 8 000 muslimů a 6 000 křesťanů. Tehdejší vztahy mezi Araby a Židy byly přátelské. Židé však pod vlivem náboženských tradic i probuzeného nacionalismu stále považovali Palestinu za svou starou vlast.

První, i když malá, vlna přistěhovalců přišla z Evropy po pogromech v carském Rusku roku 1881. Celkem se v letech 1882–1903 přistěhovalo asi 25 000 Židů převážně z Ruska a Rumunska. V roce 1897 byla v Basileji založena Světová sionistická organizace, která si za hlavní úkol vytyčila zřízení veřejnoprávně zajištěné domoviny pro židovský národ v Palestině.

V druhé vlně vyvolané opět pogromy v letech 1903–1905 se do roku 1914 přistěhovalo dalších asi 35 000 osob, převážně židovských dělníků. V té době žilo v Palestině přibližně 85 000 Židů, tj. méně než 10 procent veškerého obyvatelstva. Již tehdy se ale začínají projevovat první spory. Půda je legálně odkoupena od arabských velkostatkářů. Avšak židovští statkáři přednostně zaměstnávají lacinější arabské dělníky. Je zahájeno politické tažení s nacionalistickým nádechem s cílem vytlačit arabské dělníky a nahradit je židovskými.

V průběhu 1. světové války byla Brity Židům slíbena podpora při vzniku národní domoviny (Balfourova deklarace), Arabům pro změnu podpora zřízení nezávislého arabského státu. Arabové si toto poselství vyložili tak, že k uvažovanému státu by patřila také Palestina. Britská armáda obsadila 10. prosince 1917 Jeruzalém a v roce 1918 opustily Palestinu

poslední turecké jednotky. Dne 5. května 1920 vyhlásily velmoci nad Palestinou britský mandát.

V britské ústavě Palestiny bylo umožněno svobodně vykonávat náboženské obřady muslimského, židovského a křesťanského obyvatelstva. V třetí přistěhovalecké vlně přišlo do Palestiny v letech 1919–1923 dalších přibližně 35 000 osob. Značná část příchozích najde útočiště v nově zřizovaných zemědělských kibucech. Arabové zklamání tím, že Britové nesplnili svůj slib zřídit jednotný arabský stát, odmítli s nimi spolupracovat. První nepokoje v Palestině propukly v dubnu 1920 a v květnu 1921. Byly namířeny proti politice přistěhovalectví a budování židovské domoviny především formou skupování půdy židovskými kolonizačními společnostmi. Velká Británie se v tzv. Bílé knize distancovala od extrémních sionistických požadavků a slíbila, že bude chránit arabské zájmy (TERNER 1991).

V letech 1924–1929 proběhla již čtvrtá vlna, kdy většinu přistěhovalců z celkem asi 60 000 osob tvořili polští Židé.

Sjednocení arabských zájmů v Palestině po 1. světové válce se projevilo ustavením Arabského národního kongresu. Boj proti sionistickým snahám byl jednotícím činitelem rozvoje arabského nacionalismu. V roce 1929 proběhly v Palestině boje Arabů proti Židům, zpočátku motivovány ryze náboženskými pohnutkami. Během týdne zahynulo asi 250 lidí. 15. srpna 1929 vypuklo protibritské povstání řízené Nejvyšší muslimskou radou. Povstalci žádali zrušení britského mandátu, nezávislost Palestiny, zrušení Balfourovy deklarace, zastavení židovského přistěhovalectví a zákaz prodeje půdy sionistům.

Po nástupu nacismu v Německu uprchlo z Evropy do Palestiny v letech 1933–1936 přes 166 000 Židů, do roku 1939 to bylo celkem v rámci páté přistěhovalecké vlny skoro 250 000 lidí, část z nich nelegálně. Arabské strany v Palestině, tradičně vázané na určité rodové svazky, přešly ve 30. letech od politického soupeření ke krvavému vyřizování účtů mezi sebou. V dubnu 1936 vypukla v Palestině ve městech i na venkově všeobecná generální stávka Arabů. Arabové žádali tradičně zastavení židovského přistěhovalectví a skoncování odprodeje půdy do židovských rukou. Stávky přerostly do krvavých excesů i proti mandátní správě, i když nenávist Arabů byla zaměřena více proti židovskému obyvatelstvu (přepady

židovských osad). Mandátní vláda situaci nedokázala vyřešit, takže v roce 1937 předložila britská vláda plán na rozdělení Palestiny na tři části. Tento plán byl odmítnut Araby i Židy. Britská vláda v roce 1939 vydala další Bílou knihu. Palestina se měla stát do deseti let jednotným nezávislým státem s arabskou většinou. Židovské přistěhovalectví mělo být omezeno na 75 000 osob v průběhu následujících pěti let. Byl omezen nákup půdy.

V roce 1939 žilo v Palestině přes 445 000 Židů z celkového počtu 1,5 miliónu obyvatel. Dělnické mzdy Židů a Arabů byly stále značně rozdílné, a to přibližně 2,5:1. V průběhu 2. světové války nabylo kvůli Bílé knize ilegální přistěhovalectví větších rozměrů. Britská správa mu bránila a řada lodí byla nucena se vrátit. Tento postoj přiměl vedoucí činitele Světové sionistické organizace hledat nové spojence. Klíčovým spojencem se staly USA, kde žilo kolem 5 miliónů Židů, často vlivných. Po vypuknutí války uzavřeli Židé a Arabové mír. Přesto byly i nadále zakládány nové židovské osady a přestupován zákaz prodeje půdy Židům. V roce 1945 bylo v Palestině z 1,8 mil. lidí více než 30 procent Židů, většina z nich se během války přistěhovala legálně.

Migrace Židů po 2. světové válce z mnoha důvodů (hrůzy z války, poválečné pogromy, nárůst antisemitismu) značně vzrostla, přičemž se většina snažila dostat do Palestiny. Od roku 1945 do první poloviny roku 1948 se přistěhovalo 17 000 Židů legálně a 39 000 ilegálně. Úvahy o možném rozdělení Palestiny na dva státy byly příčinou urychleného zakládání židovských osad na takových místech, která mohla ovlivnit budoucí hranice. Velká Británie se roku 1945 rozhodla, že bude podporovat založení Ligy arabských států. Židé i Arabové se shodují na tom, že je třeba co nejdříve ukončit britský mandát. Palestinští Arabové odmítají jakékoli plány na rozdělení Palestiny. K hlavním argumentům arabských států patřilo to, že předání části Palestiny Židům je nutno klasifikovat jako loupež arabské půdy.

V listopadu 1947 Valné shromáždění OSN schválilo plán na rozdělení Palestiny, tzn. na zřízení židovského a arabského státu a zavedení mezinárodního režimu pro město Jeruzalém, Velká Británie se hlasování zdržela. Židovskému státu mělo připadnout 56 procent rozlohy s cca miliónem obyvatel (napůl Arabů a Židů), arabskému státu 43 procent rozlohy s 735 000 obyvatelů, převážně Arabů. Přelom let 1947–1948 byl ve znamení nevyhlášené války mezi Židy, Araby a Brity. Mandátní správa, vojsko i policie navíc místo uklidnění situace podněcovali Araby proti Židům a Židy proti Arabům. Přes všechny tyto problémy

vyhlásila dne 14. května 1948 Státní rada v Tel Avivu několik hodin před ukončením britského mandátu samostatný stát Izrael.

Palestinští Arabové nesouhlasili s rozdělením Palestiny, takže již druhý den po přijetí výše uvedené rezoluce OSN proti ní demonstrovali. Demonstrace přerostly v ozbrojené útoky proti židovským obchodům a domům. Byly ostřelovány židovské autobusy. Židovské radikální skupiny oplácely podobně. V dubnu a květnu 1948 se přidala též spojená vojska Arabské ligy (Zajordánsko, Egypt, Sýrie, Irák, Libanon, Saúdská Arábie), avšak byla odražena. Výsledkem války byla porážka Arabů, Palestina byla rozdělena mezi Izrael a Zajordánsko, arabský palestinský stát nebyl vyhlášen. 16. února 1949 složil Chaim Weizmann přísahu jako prezident Izraele. Do OSN byl Izrael přijat již 11. května téhož roku.

Po vzniku samostatného státu prudce narostlo přistěhovalectví. Od května 1948 do června 1951 to bylo nejméně 685 000 Židů, takže se počet židovského obyvatelstva zdvojnásobil. Naproti tomu Izrael v té době opustilo (nebo bylo vyhnáno) asi 726 000 Arabů. Tito arabští uprchlíci ale nebyli integrováni do hospodářství sousedních arabských zemí, nýbrž živořili desítky let v utečeneckých táborech. V Izraeli v roce 1949 zůstalo jen asi 140 000 Arabů. Lze odhadnout, že 17 procent půdy po válce z roku 1948 patřilo uprchlým Arabům, zatímco 3 procenta půdy zůstalo ve vlastnictví Arabů izraelských, 8 procent patřilo Židům a 70 procent státu. Arabské státy nadále existenci Izraele popíraly a vůči Izraeli prováděly přísný hospodářský bojkot. Silily názory, že cílem Arabů musí být likvidace židovského státu.

Ve státě Izrael existuje kromě židovského náboženství ještě náboženství muslimské, a to jak sunnitského, tak šíitského směru a dále kolem 30 křesťanských církví a sekt. Většina křesťanů v Izraeli patří k římskokatolické církvi. Každá z oficiálně uznaných církví soudí své příslušníky podle svých náboženských zákonů. V roce 1965 vydal Vatikán prohlášení ke vztahům k nekřesťanům, zvláště k Židům. Z něj vyplývá, že Židům nelze dávat kolektivní vinu za Ježíšovu smrt.

Po třetí arabsko-izraelské válce (tzv. šestidenní) v červnu 1967 anektoval Izrael další území (Gazu, východní Jeruzalém, západní břeh Jordánu). Čtvrtá válka v roce 1973 nepřinesla žádné změny. Na obsazených územích zakládal a zakládá Izrael židovské osady. Rezoluce OSN z roku 1974 přiznala Palestincům právo na sebeurčení a Organizaci pro osvobození Palestiny

(OOP) status stálého pozorovatele. Arabské země uznaly OOP za jediného zástupce Palestinců. Po podepsání separátní mírové smlouvy mezi Egyptem a Izraelem roku 1979 probíhala jednání o autonomii pro Palestince. V roce 1980 ustavil Izrael svým hlavním městem Jeruzalém.

Na konci roku 1987 bylo v okupované Gaze zahájeno palestinské povstání (*intifáda*). OOP vyhlásila 15.11.1988 Palestinský stát, za prvního prezidenta byl zvolen Jásir Arafat. Jednání o politické autonomii byla až do roku 1993 neúspěšná. V tomto roce byla uzavřena izraelsko-palestinská smlouva o částečné autonomii pásma Gazy a části západního břehu Jordánu s výhledem na vytvoření Palestinského státu.

V roce 1996 se konaly první volby do palestinské samosprávy, hnutí *Al-Fattáh* získalo většinu hlasů. Výsledky voleb odsoudili jak představitelé Hnutí islámského odporu (*Hamas*), tak ostatní opoziční palestinské strany.

Obrázek 6: Izrael a Palestina

Zdroj: NOVINKY 2010

V Izraeli byl po zavraždění premiéra Jicchaka Rabina židovským extremistou v listopadu 1995 prozatímním premiérem jmenován Šimon Peres. Volby v květnu 1996 pak přivedly k moci koaliční vládu složenou z nacionalistických, náboženských, ale také z centristických stran pod vedením Benjamina Netanjahua ze strany *Likud*. Po Clintonovým tlakem pak Netanjahu podepsal v říjnu 1998 s Arafatem dohodu o rozšíření palestinského

území na západní břeh Jordánu. V atmosféře nesouhlasu s Netanjahuovou vládou zvítězila ve volbách 1999 Strana práce pod vedením Ehuda Baraka. Jeho bezpečnostní politika se také nesetkala s všeobecnou podporou izraelské veřejnosti (zvláště po vypuknutí další *intifády* roku 2000). Zato Barakův nástupce Ariel Šaron tvrdě vracel Palestincům každý jejich úder.

Otázka blízkovýchodních sporů je stále otevřená, zvláště po smrti Arafata (2004) a Šaronově upadnutí do komatu (2006), a bude zřejmě dlouhodobým problémem, který se podaří vyřešit jedině usilovným politickým jednáním doprovázeným snad i fyzickou likvidací fundamentalistických a militantních skupin v dané oblasti. Situaci nepomáhá řešit ani nepřátelský vztah dvou palestinských hnutí. *Hamás* ovládlo pásmo Gazy násilím v létě 2007. Vedení palestinské samosprávy v čele s předsedou Mahmúdem Abbásem z hnutí *Al-Fattáh* od té doby vládne pouze na západním břehu. Izrael v pásmu Gazy bojoval v rámci operace Lité olovo od 27. prosince 2008 do 18. ledna 2009 proti *Hamásu*, aby zastavil palestinské raketové útoky na izraelské území. Boje skončily na palestinské straně 1400 mrtvými a na izraelské 13 obětmi. Izrael pak byl obviněn z použití nepřiměřených prostředků a stejně jako *Hamás* z válečných zločinů.

Neustálé konflikty mají samozřejmě vliv i na ekonomiku obou zemí. V Izraeli to je pokles HPD, průmyslové i jiné výroby, zahraničních investic, příjmů z turismu a růst nezaměstnanosti. Palestinu, která je ekonomicky přímo závislá na Izraeli, trápí mj. přístup k vodním zdrojům, střídavé zastavování podpory ze strany EU a dalších dárců (podpora obnovena v červnu 2007), dlouhodobě nevyplácené mzdy státním zaměstnancům atd. Na dárcovské konferenci pro Gazu byla v březnu 2009 přislíbena pomoc ve výši celkem 3,6 miliard euro.

Nejaktuálnějším problémem je výstavba židovských osad na palestinském území a ve východní části Jeruzaléma, který obě strany považují za své město. Na jaře 2010 vyhlásil Izrael plán postavit zde 1600 bytů. Tímto prohlášením nepotěšil USA, jindy tradičního spojence židovského státu, které to dokonce označily za urážku a komplikaci pracně dojednaného obnovení mírových rozhovorů. K akci se zřejmě i proto odhodlaly arabské státy, které se poprvé dohodly na konkrétní finanční pomoci východnímu Jeruzalému. A to ve výši 500 milionů dolarů. Hlavní americkou podmínkou pro rozhybání mírového procesu na Blízkém východě je, že Izrael nebude pokračovat ve výstavbě osad na palestinských

územích. To však žádný izraelský politik není ochoten slíbit a vztahy USA a Izraele se prudce ochladily.

Současný stav je tedy takový, že v Palestině existuje židovský stát Izrael, zřejmě brzy bude vyhlášen arabský stát Palestina, postavení Jeruzaléma je nejasné, mírový proces je zablokován a konflikty mezi Palestinci a Židy i mezi Palestinci navzájem neustávají.

5. Současnost a budoucnost náboženství

V této kapitole bude popsána současnost a naznačena budoucnost vybraných náboženství se zaměřením na Evropu. Vztah mezi náboženstvím a společností je širší než střetávání náboženství s politikou, jde spíše o vztah trojstranný, kdy třetí stranu tvoří společnost občanská. Po stránce náboženské je Evropa mezi všemi kontinenty originální jedním zásadním faktem: jako jediná byla cele křesťanská. Společná příslušnost k této víře je součástí evropské totožnosti. Náboženství bylo jednou pojátkem národní jednoty, podruhé naopak ochráncem místních zvláštností, ale v obou případech byla jeho historická role zcela zásadní. Identifikace s náboženstvím, katolickým, protestantským i pravoslavným, nebyla a dodnes není nikde tak důkladná jako u národů, které byly zbaveny politické existence, které nikdy neměly vlastní stát. Náboženství představovalo možnost, jak uchovat osobitost národa, často ho určitým způsobem i zachraňovalo. Náboženský faktor byl určující také při rozpadu Osmanské říše, který urychlilo emancipační hnutí křesťanských národů na Balkáně. Ještě dnes má náboženství jistý vliv na vzájemnou nevraživost Řeků a Turků. I v bývalé Jugoslávii patří odkaz na rozdílnost víry k důvodům, proč všechny strany netáhnou za jeden provaz.

5.1 Křesťanství

Současná podoba křesťanství je dána samozřejmě vývojem, ale jeden zlomový okamžik je nesporný – je to již zmíněná Velká francouzská revoluce (1789) a tehdy přijatá rozhodnutí – Deklarace práv člověka a občana a Civilní ústava duchovenstva, což učinilo průlom do tradičně vybudovaných vztahů mezi církvemi a společností. Počátky sekularizace jsou staršího data. V následujících kapitolách budou osvětleny motivy a úvahy, které tento proces ovlivnily.

5.1.1 Etapy sekularizace

Proces sekularizace, který nejprve vyústil v odluku církve od státu a potom od sebe oddělil náboženství a společnost, se odehrával po dobu, jejíž délka byla v každé zemi jiná. Dodnes není tento proces ve všech zemích úplně završen.

První etapou bylo odstranění náboženské diskriminace a zavedení podmínek pro skutečnou svobodu vyznání. Tento krok začal býti uskutečňován obvykle již v 19. století (Německo po r. 1848, Rakousko 1867). Stát zůstal stále ještě konfesní.

Druhou etapou bylo „dezetablování“ státní církve, oddělení náboženských aktů od aktů úředních, příkladem je narození, svatba, pohřeb (Německo po roce 1870). Stát zůstává ještě konfesní, už je liberální.

Třetí etapu sekularizace lze vyjádřit slovy odluka a laicizace. Jedná se o úplné stažení státu z náboženské oblasti, oddělení státu a náboženství. Znakem je rozvinuté liberální myšlení. Povinností státu ve věci náboženství bylo, aby zůstal neutrální. A opačně, náboženství už nesmělo zasahovat do sféry veřejné. Tuto etapu provázejí dvě koncepce, které se od sebe značně odlišovaly: liberální byla spíše tolerantní, snila o nestranném státu, laicistická naopak až sektářská a cílem byl téměř zánik náboženství.

V debatách o sekularizaci bylo školství tím nejtrvalejším tématem, obě strany si chtěly prostřednictvím kontroly nad výchovou dětí a mládeže zajistit budoucnost. Církev se dovolávala především historické úlohy. Veřejná správa chtěla emancipovat inteligenci, zformovat kritického ducha a vybudovat základy demokracie. Ostré spory zuřily především v katolických zemích, ale ani protestantské církve nezůstávaly v tomto bodě mimo. Sekularizace školství znamenala rovněž úplné odstranění všech zmínek o náboženství z učebních plánů a pak také laicizaci vyučujících.

Poslední etapou tohoto dlouhého procesu oddělování náboženství od společnosti je zpretrhání posledních vazeb mezi státem a církvemi – odluka (např. Francie r. 1905). Odluka chránila stát před zásahy ze strany duchovních a zaručovala každému individuální svobodu.

S procesem sekularizace docházelo zároveň i k dělení po jiné linii – mezi zákonem a morálkou. Rozdílnost se projevila nejdříve ve věci sňatku. Ve většině evropských zemí následovala po určité době od zavedení občanského sňatku též legalizace rozvodu. Mezi poslední země patřila Itálie (1974) a v roce 1994 po referendu v Irsku zmizela poslední evropská země, v níž ještě přetrvávala shoda mezi zákonem a katolickou morálkou.

5.1.2 Století dvacáté

V posledním desetiletí 19. století přestává papež nemilosrdně odmítat moderní společnost, svoje názory vymezuje spíše směrem do budoucnosti. V encyklice z roku 1891 je poprvé věnován prostor sociálním otázkám a životním podmínkám pracujících v průmyslové společnosti. Ve 20. století se oblast intervencí Svatého stolce rozšiřovala na všechny stránky společenských vztahů.

V tomto období se klade větší důraz na národ, který se stává jakýmsi světským náboženstvím. V protestantských zemích se reformované církve zapojily do národního rámce hned ve svých počátcích, a proto zde obvykle ke střetu mezi národem a náboženstvím nedocházelo. Zato katolíci proti postupné laicizaci společnosti usilovně bojovali. Když byla laicizace nezvratná, vytvořili pevnou síť institucí kontrolovaných církví, zahrnující školy, odbory a spolky všeho druhu.

V předvečer konfliktu, který v letech 1914–1918 zpustošil kontinent a rozvrátil i ústavní systémy, byla tvárnost vztahů mezi náboženstvím a společností velice různorodá, od nejužší symbiózy ve Svaté Rusi až po odluku ve Francii. Většina států v té době upustila od zákonem vnucované jednotné víry, svoboda vyznání byla přijímána všeobecně a uznávána byla také svoboda kultu. Po bouřlivém století (světové války, nástup a pád totalitních režimů, sjednocování aj.) již v Evropě neexistuje sakrální a od pádu frankismu ve Španělsku ani konfesní společnost. Naproti tomu žádný stát nevyklučuje náboženství ze života.

Konec první světové války a zhroucení dvou říší znamenal zánik několika historických partnerů Svatého stolce. S novými státy dojednal papež smlouvy, které lépe odpovídaly jeho názorům a poskytovaly místním církvím i Římu větší volnost. Právo jmenovat biskupy získal místo státu Řím. Nakonec Svatý stolec vymanil ze závislosti na vládách i sám sebe. Uznání

papeže za hlavu státu nyní představitelům Vatikánu dovoluje, aby aktivně vstupovali do mezinárodních vztahů, aby se účastnili některých diplomatických konferencí apod. Získání nezávislosti bylo protiváhou sekularizace.

Prohlášení katolických kněží a kardinálů z roku 1925 odsuzuje samotnou ideu laického státu a katolíky nabádá, aby se zákony o laickém státu neřídili a nezatěžovali tak svoje svědomí. Dle některých názorů může být tato situace i příčinou občanské války ve Španělsku. Katolická církev v té době kategoricky odmítá sekularizaci. Mezi církevními institucemi a vládami docházelo stále častěji ke střetům a napětí mezi nimi se stupňovalo. V protestantských zemích setrvala církev obvykle v závislosti na státní moci, aniž by kvůli této podřízenosti vznikaly velké střety. Až do druhé poloviny 20. století zůstávala církev svázána se státem také v katolických zemích jižní Evropy, ve Španělsku, Portugalsku a Itálii. Když se ale v těchto zemích dostaly záměry autoritativních režimů do rozporu se snahou katolické církve o zachování nebo posílení autonomie jejích institucí, vyvolalo to střety o to vážnější, že se týkaly třetího partnera, a tím byl Svatý stolec.

V Portugalsku napsal v roce kardinál Cerejeira svému bývalému spolužákovi Salazarovi osobní dopis s upozorněním, že „Nynější myšlení chce směšovat církev a diktaturu“. Ve Španělsku již dva měsíce po skončení občanské války diskutovali arcibiskupové o způsobech, jak se bránit totalitním tlakům státu a jak zkrotit neblahý vliv nacionálně syndikalistické falangy, která byla součástí Národního hnutí. Stejně tomu bylo ve fašistické Itálii. Snaha režimu kontrolovat mládež se střetla s odporem. Papež v encyklice z 29. června 1931 odsoudil bezbožný kult státu a prohlásil, že fašistické pojetí společnosti není slučitelné s katolickým učením a přirozeným právem. Obdobný byl i případ vichystické Francie. V těchto čtyřech katolických zemích tedy vládly autoritářské režimy, které byly náboženství příznivě nakloněny. Nakonec však tyto režimy přivedly jejich vlastní mocenské ambice do sporu s požadavkem církve na nezávislost. Církev už nebyla ochotna připustit, aby ji stát zotročil nebo aby ji využíval k jiným než náboženským účelům (RÉMOND 2003).

5.1.3 Církev a totalitní režimy

Naprostým nesouhlasem s liberalismem lze vysvětlit, proč si církve nedokázaly hned povšimnout nové hrozby, když se v několika evropských zemích vynořily režimy dnes zvané „totalitní“. Církve zpočátku příliš nelitovaly, když tyto režimy potlačovaly svobody, kterých se lidé dříve dovolávali proti nim. V převážné většině jim nějaký čas trvalo, než rozpoznaly zvrácenost jejich učení. Část německého protestantismu dokonce věřila, že je možná syntéza mezi křesťanstvím a nacionálním socialismem, a to zvláště v Prusku. Jiné země volily opačně a postavily se proti pronikání rasismu do církve, např. Bavorsko. Podpis konkordátu se Svatým stolcem v červenci 1933 dodal režimu v Německu legitimitu. Vzájemné vztahy se však začaly brzy zhoršovat, protože režim pod různými záminkami zahájil procesy s mnoha duchovními neboli tzv. *Kirchenkampf* (boj proti církvi). V březnu 1937 byla několika německými preláty zveřejněna encyklika *Mit brennender Sorge* (V palčivé starosti) která s konečnou platností odsoudila rasistické teze a prohlásila je za nepřijatelné pro křesťanské svědomí.

Obtížné soužití s těmito utlačovatelskými a násilnickými režimy mělo nepochybný vliv na názory katolické hierarchie a na její vztahy k politické moci. Tato zkušenost dovedla církevní představitele ke zmírnění jejich soudů ohledně liberalismu. Při té příležitosti shledala kurie oprávněnost hnutí za lidská práva jako hodnotu, která nemusí být v rozporu s evangeliem. Církve se postupně připojovaly k zastáncům laického státu. Zcela zásadním dokumentem, který tento obrat doložil, pak bylo vánoční rozhlasové poselství Pia XII. z roku 1944, v němž se papež o demokracii vyjádřil velmi pochvalně.

Papež Pius XI. zveřejnil v březnu 1937 dvě encykliky. První odsuzovala s odkazem na hitlerovské Německo rasismus a druhá zavrhovala komunismus, který byl prohlášen za „zvrácený v samém jeho základu“. Po druhé světové válce se mnoho věřících ve východní Evropě nové situaci přizpůsobilo a vstoupilo do organizací pod vlivem komunistické strany (např. hnutí *Pax* v Polsku nebo *Pacem in terris* v Československu), ačkoli komunistické režimy zkonfiskovaly veškerý církevní majetek včetně bohoslužebných budov, z nichž některé byly zbořeny nebo přeměněny na sklady apod. Celkově však bylo působení křesťanských církví zaměřeno proti komunismu a sehrálo významnou úlohu v zápase o jeho oslabení a odstranění. Chování církví bylo různé podle toho, o jakou zemi a o jaké vyznání se

jednalo V NDR postupně vykrystalizoval odpor proti oficiální ideologii a komunistické moci kolem evangelické církve, kde původním předmětem sporu byla mládež. V Československu roli křesťanů omezila dávná tradice antiklerikalismu a nedůvěry vůči Římu. I když se někteří křesťané připojili např. k Chartě 77, nestáli v čele odporu jako v Polsku. Církve pravoslavné vůči moci projevovaly spíše poslušnost.

Po hroživé zkušenosti s totalitními režimy a po následné konfrontaci s komunismem nabyly nakonec křesťanské církve přesvědčení, že škodlivý je každý režim, který neposkytuje dostatečný prostor svobodě a to včetně svobody jednotlivce. Tyto zkušenosti měly pozitivní vliv na uznávání lidských práv. Papež Jan Pavel II. po celou dobu svého pontifikátu nepřestal prohlašovat, že náboženská svoboda je od ostatních svobod neoddělitelná. Tehdy se zacelila průrva, kterou mezi katolictvím a lidskými právy otevřela Velká francouzská revoluce.

5.1.4 Konec století

Církve se už se sekularizací smířily. Možná ztratily na autoritě a prestiži, ale získaly nezávislost. Vlády dnes jednají se všemi velkými náboženstvími jako rovný s rovným a plně akceptují pluralitu osobní víry či přesvědčení. Na hledání *modu vivendi* mezi politickou mocí a náboženskými společenstvími, která jsou uznána za součást občanské společnosti, se dnes shoduje většina evropských společností. Ovšem některé rozepře a konflikty zůstávají, případně se objevují nové.

Stále nesplněny zůstávají požadavky církevních představitelů, aby byly napraveny škody způsobené oloupením církve, tedy především požadavky na restituci konfiskovaného majetku, což se řeší ve většině zemí střední a východní Evropy. Nejde jen o to, že byly oloupeny. Disponování tímto majetkem je pro ně zcela nezbytné, protože tyto církve žijí v nedostatku. Tato situace zůstává nevyřešena zvláště v ČR, kde kromě zablokovaného jednání o restitucích je dalším sporným bodem také status katedrály sv. Víta. Spor mezi státem a církví trvá od roku 1992. Vášně, jaké tato otázka vyvolala, jsou dokladem skutečnosti, že v Čechách už od dob husitských válek a porážky na Bílé hoře přetrvává silné antiklerikální cítění. Největším tématem finančního narovnání s církvemi je výše odškodnění za nevydaný církevní majetek. Jedná se o částku 83 miliard korun, resp. při obvyklém úročení (po šedesáti letech) 267

miliard. Stejná otázka se řeší v Rusku, kde vláda pravoslavné církvi postupně vrací budovy určené k bohoslužbám a podílela se dokonce na obnově moskevské baziliky Krista Spasitele, jež byla za Stalinových časů zbořena.

V Polsku katolíci bojují za zavedení náboženské výuky v rámci veřejného školství. S největšími výhradami veřejného mínění se však setkal návrh zákona, jenž zakazoval umělé přerušování těhotenství. V Itálii skončil fiaskem boj katolické církve za zmaření legalizace rozvodu, obdobně jako v Irsku. Německo zažívá v současnosti určité oživení náboženských sporů. Svůj vliv na to má znovusjednocení státu. NDR měla například v otázce potratů mnohem liberálnější režim než SRN. Dalším místním problémem, jež se ale postupně přesunul i do Rakouska, byla otázka přítomnosti křížů v bavorských školách. A samozřejmě i zde je velkým sporem otázka umělého přerušování těhotenství. Ve Francii se v posledních letech opět rozproudila otázka školství, snad nejstarší předmět rozepří mezi církví a státem.

V obecném povědomí přetrvává tendence, jež zpochybňuje právo stoupenců náboženství veřejně se vyjadřovat a upírá jim to, co se u každé jiné složky společnosti připouští. Jakékoli prohlášení z úst katolického hodnostáře je okamžitě odsouzeno jako vměšování do života společnosti a důkaz klerikalismu. Náléhavost, s jakou Jan Pavel II. připomínal tradiční učení církve o sexualitě, jeho opakované odsouzení antikoncepce a potratů, to vše přispívá k prohlubování propasti mezi církví a veřejným míněním (RÉMOND 2003).

Trvalý charakter klasických sporů nijak nebrání tomu, aby se nevynořovaly i nové otázky a nové neshody. Jedním z nich je islám a další skupinky lidí, které lze označit slovem sekty. Společným rysem sekt je to, že drží svoje praktiky a rituály v tajnosti a že od svých členů vyžadují bezpodmínečnou poslušnost. Některé sekty podezříváme, že svoje adepty připravují o svobodu a majetek a je vůbec otázka, zda se v tomto případě ještě jedná o náboženství.

5.1.5 Budoucnost

Ve společnosti narůstá lhostejnost vůči náboženství, které pak zaznamenává pokles svoji přítomnosti ve společnosti a úbytek svých projevů ve veřejném prostoru. Náboženství je čím dál méně onou realitou, kolem níž se organizuje veřejný život. Ještě nedávno bylo desatero

autoritou, které se vlády a zákony zcela podřizovaly a která se těšila všeobecnému souhlasu. Morálka a zákon se shodovaly. Dnes se rozcházejí. Náboženství už zkrátka neřídí ani dění ve společnosti, ani jednání soukromé, není už inspirací ani pro kolektivní víru, ani pro společné hodnoty. Vytlačení náboženství na okraj se tedy jeví jako nezvratné, jeho zevšednění ho řadí někam po bok ostatních činností, a to přesto, že v naší křesťanské Evropě zaujímal po celá staletí výjimečné postavení. Někteří lidé se domnívají, že mohou ohlásit konec křesťanství.

Není to ale poprvé, co jsou pronášena takováto proroctví a události jim pak nedají za pravdu. Vždyť již v 19. století bylo zveřejněno mnoho článků o lhostejnosti ve věci náboženství. Náboženství stále přetrvává a přetrvávat bude jako morální instance. Není v podstatě otázky, včetně těch nejožehavějších, k níž by církevní autority nezaujaly stanovisko. Papež ještě nikdy neměl ve světě tak významnou pozici. Náboženství má a bude mít velký vliv také v mezinárodních vztazích, ať už při usmířování dřívějších nepřátel nebo nastolování nových vztahů. Náboženská společenství zůstanou (snad) zdrojem velkorysé oddanosti a aktivní solidarity a této jejich úloze se asi nic nevyrovná. Toto působení bude v kontextu sekularizované doby, která sází na iniciativu jednotlivců a svobodných institucí občanské společnosti.

Postavení církví v ČR ovlivní to, zda bude dokončena restituce jejich majetku. Navrhovaných 83 miliard Kč (s úroky 267 miliard) by církvím umožnilo nejen se zbavit závislosti na státu, ale získat i významnou politickou a ekonomickou moc. Vyplacení za zabavený majetek se týká 17 českých církví, např. u římskokatolické jde o 3,5 mld. Kč ročně, československé husitské 190 mil. Kč, českobratrské 139 mil. a pravoslavné 70 mil. Kč ročně. Dnes stát přispívá církvím částkou přesahující 1,3 mld. Kč. Ekonomická a politická moc církví by však v budoucnosti mohla znamenat riziko ztráty důvěryhodnosti. Spor o majetek bude zřejmě jediným náboženským konfliktem v naší zemi.

Vývoj není ani zdaleka ukončen a zůstává nejisté, jakým směrem se bude ubírat. Vyloučena není ani možnost návratu zpět či nárůst fundamentalismu. Laický stát je jedním z bodů, na němž se členové EU bez problémů shodnou. Laický stát a diskuse kolem něj budou zastávat významné místo v politickém životě evropských národů i v 21. století.

5.2 Islám

Islám není pro evropské národy ničím neznámým. Už asi tisíc pět set let s ním Evropa žije ve svazku, který je ovšem častěji konfliktní než přátelský a byl po celá staletí hlavní hrozbou pro křesťanstvo. Nejednen evropský národ se utvořil nebo se stal nezávislým poté, co porazil a zahnal muslimy. Vzájemné styky byly spíše okrajové.

5.2.1 Úpadek osmanské říše

V rozmezí let 1798–1923 se postupně dovršoval rozklad a úpadek osmanské říše, významné mocnosti nejen Blízkého východu od 16. století. Sužována zahraničními invazemi, válkami a vzpourami porobených národů, které požadovaly nezávislost, říše stále ztrácela území.

R. 1798 francouzská armáda vedená Napoleonem Bonapartem napadla Egypt a Sýrii, avšak byla poražena Brity. Mír byl sjednán r. 1802. V letech 1830–1847 dobyli Francouzi Alžírsko a r. 1881 anaktovali Tunisko, r. 1882 Britové okupují Egypt. Zároveň probíhají války s Ruskem, povstání v arabských provinciích a téměř nepřetržitě revoluce na Balkáně, což začalo řeckou válkou r. 1821 a vyvrcholilo uznáním suverénního Řecka r. 1830. Ruské a rakouské požadavky pomohly r. 1878 uhájit nezávislost Bulharska, Černé Hory, Srbska a Rumunska. Do roku 1882 Osmané ztratili 40 % své říše.

Hospodářství také rychle upadalo, až dospělo r. 1875 ke státnímu bankrotu. Dohled nad státní pokladnou prováděli evropští bankéři. Další existence říše závisela na zahraničních vládách, které dávaly přednost uchování osmanské říše před jejím oslabením. Pokračují další územní ztráty: Itálie r. 1911 anektovala Libyi, Osmané se r. 1913 vzdávají Kréty, většiny egejských ostrovů, Trácie, Makedonie a Albánie. V rozmezí let 1908–1913 Turci ztratili 30 % svých zbývajících držav.

Během 19. století podnikali sultánové různé pokusy o modernizace říše, ale obvykle neúspěšně. Parlament se právoplatně sešel až r. 1908. V následujícím roce sultán Abdul Hamid abdikoval a mladoturci získali rozhodující vliv na státní správu. Během 1. světové války Arabové hledali dohodu s tureckými nepřáteli, jakmile do ní osmanská říše vstoupila na straně Německa a Rakouska-Uherska (tzv. Ústřední mocnosti).

Navzdory houževnatému odporu byli Turci nakonec poraženi a Blízký východ (nehledě na dřívější sliby Arabům) ovládají vítězné mocnosti Francie a Velká Británie, s kterou sultán po porážce spolupracoval. Ale vpád řeckých oddílů do Izmiru vyvolal národní povstání, do jehož čela se postavil generál Mustafa Kemal. Sultanát byl zrušen, turecké síly Řecko nakonec vytlačily a smlouva z r. 1923 uznala suverenitu Turecké republiky. Kemal Atatürk se stal prezidentem. Za 15 let jeho autoritativní vlády (do r. 1938) se změnila politická, hospodářská, náboženská a sociální struktura Turecka. Islám přestal být státním náboženstvím, místo arabského písma byla zavedena latinka, došlo i k ženské emancipaci.

5.2.2 Současnost

Dnes je situace úplně jiná než na začátku 20. století. V samotné Evropě žijí miliony muslimů vedle místních. Mnozí z nich jsou občany toho kterého státu a nikdo z nich nemá v úmyslu se vrátit do země svých předků, ostatně v Evropě se narodili. V roce 2005 žilo v EU oficiálně 18 milionů muslimů, kteří tvořili 4 % obyvatel. Do 15 let by to mohlo být až 10 %. Neoficiální údaje jsou však daleko vyšší, a to až o třicet procent. Evropská komise odhaduje, že ve 27 členských zemích Unie žije 4,5-8 milionů ilegálních přistěhovalců a že 7-16 procent hrubého domácího produktu EU pochází ze šedé ekonomiky (KUPREŠAK 2008). Oficiální počty muslimů v některých evropských zemích:

- Francie.....5,9 mil.
- Německo.....3 mil.
- Velká Británie.....1,6 mil.
- Itálie.....1,3 mil.
- Nizozemsko.....1 mil. a další (v ČR to je kolem 5 tisíc).

Tyto miliony mužů a žen požadují, aby se s nimi zacházelo jako s ostatními, ale často zároveň chtějí zůstat věrni vlastní kultuře a vyznávat vlastní náboženství. Uznání jejich požadavků se však setkává se dvěma překážkami. První spočívá v tom, že islám není hierarchicky uspořádaný, špatně se tedy hledá vládám partner pro jednání. Druhá překážka je závažnější. Islám je jednotný celek, nerozlišuje mezi občanskou a politickou společností. Zná jen jedno právo, právo náboženské. Fundamentalistická obroda islámu oživuje požadavek, aby se *šaría* stala též zákonem občanským a politickým. Navíc se zavedené muslimské zvyky v mnoha dosti významných bodech vzdalují evropským tradicím nebo se s nimi dostávají

přímo do rozporu, jako například v případě sňatku. Rodinné právo *šaría* je praktikováno ve všech muslimských zemích a někteří muslimové na Západě požadují jeho zavedení i zde. Rodinná *šaría* dává většinu práv muži a jen velmi málo práv ženě. Muslimský muž si například může vzít až čtyři ženy. Přítomnost islámu zpochybňuje jak civilní dědictví křesťanství, tak i výdobytky sekularizace. Jedná se o složitou otázku, zda je islám slučitelný s pojmem laického státu, jak se na našem kontinentu za poslední dvě staletí vybudoval a ustálil.

Přistěhovalci mění Evropu. Mezi migranty jsou nejen Maročané či Alžíráné, ale také lidé ze subsaharských afrických států, nejchudších na světě. Počet nelegálních imigrantů se společně s vysokou porodností už usazených přistěhovalců podílí na výrazné demografické proměně Evropy. Jedné z největších v její historii. Původní obyvatelstvo stárne a ubývá, zatímco komunity přistěhovalců, především muslimských, rostou. Nezmění-li se výrazně současný trend, v polovině století na území EU v jejích nynějších hranicích vroste počet muslimů z necelých čtyř na přibližně 20 procent. Přistěhovalci ze severní Afriky, stejně tak jako další z Turecka, Blízkého východu a Asie, přicházeli do Evropy za prací zhruba v letech 1961 až 1973. Arabské ropné embargo a pokles ekonomiky zájem o cizince zastavil. Mnozí se ale usadili a v rámci spojování rodin přicházelo ročně zhruba půl miliónu nových lidí. A k tomu ročně přibývá dalších přibližně 400 tisíc žadatelů o azyl. Nelze očekávat, že by v nejbližší budoucnosti migrační tlak ze severu Afriky výrazně opadl. Už dnes některá velká města mají rozsáhlou muslimskou populaci. Muslimové (většinou pocházející z Afriky) tvoří téměř čtvrtinu obyvatel v Rotterdamu a Marseille, pětinu ve švédském Malmö a přes deset procent v samotné metropoli EU Bruselu (NOVÁK 2005).

Muslimové se jako masa cítí frustrováni svou vyděleností z většinové společnosti a chudobou. Druhá a třetí generace přistěhovalců má sice jiný hodnotový žebříček než jejich rodiče, rozdíl však není příliš patrný. Multikulturní společnost vypadá v praxi spíše jako systém ghett. V některých evropských zemích (Francii, Belgii či Nizozemí) imigrace přestala být čistým ekonomickým přínosem a stala se zátěží, jak nezaměstnanost v imigrantských komunitách několikanásobně převýšila míru nezaměstnanost místních obyvatel, jako např. v pařížské čtvrti Clichy-sous-Bois. Na tomto předměstí tvoří přistěhovalci třetinu z téměř 30 tisíc obyvatel a nezaměstnanost je tady už na 40 procentech. Přitom více než polovina obyvatel

Clichy-sous-Bois je mladší pětadvaceti let (NOVÁK 2005). Není náhoda, že právě v této čtvrti propukly největší vlny násilností mezi přistěhovalci. Na podzim roku 2005 bylo během tří týdnů zapáleno téměř 9 000 automobilů, popelem lehla i řada budov vč. škol, nákupních center nebo policejní stanice. Zraněno bylo mnoho desítek lidí, zatčeno nejméně 1 500 přistěhovalců a 120 lidí bylo vyhoštěno. V roce 2007 bylo v Belgii bez zaměstnání více než 15 procent cizinců-mužů a pouze 5 procent rodilých Belgičanů. Ve Francii to bylo téměř 12 procent cizinců v porovnání se 7 procenty místních. A mezi ženami byly rozdíly ještě mnohem větší.

Nelegální pracovníci přicházejí většinou za slibem výdělku slušných peněz. Vykonávají práce, které unijní občané sami nechtějí dělat. Obvykle se snaží vylepšit rodinný rozpočet v zemích svého původu, kde žijí v chudých podmínkách. Každoročně počet těchto lidí narůstá o půl milionu. Dostat se do Evropské unie však pro ně není jednoduché, například při pokusu překonat Středozemní moře každý rok zahyne tisíce lidí ve snaze dostat se z Afriky do Evropy. I pro chudé země může být přistěhovalectví přínosné. Například v roce 2002 poukázali přistěhovalci z rozvinutých světových ekonomik do rozvojových zemí více než 88 miliard USD, což je o 54 procent více než 57 miliard USD, které tyto země obdržely v podobě rozvojové pomoci (ANNAN 2004). Podle evropského statistického úřadu Eurostat přistěhovalci žijící v zemích Evropské unie posílají do domovských zemí každý rok miliardy eur. Podle něj celková suma za všechny země evropské sedmadvacítky v roce 2008 dosáhla výše 31,8 miliardy eur (825 miliard korun), což byl meziroční nárůst o zhruba půl miliardy eur. V roce 2004 to bylo pro srovnání jen 19,4 miliardy eur (503 miliard korun). Většina z těchto peněz míří do zemí mimo EU, ale část z nich - 9,3 miliardy - se jen přesouvá v rámci "sedmadvacítky". Objem množství prostředků zasílaných do třetích zemí narůstá v posledních letech výrazně rychleji, než je tomu v rámci států EU. Dvě třetiny ze sumy mířící mimo území Evropské unie plynou ze čtyř zemí - Španělska, Itálie, Francie a Německa, které se řadí mezi státy s největším množstvím přistěhovalců (ČTK, mp 2010).

Do Evropy však nemíří jen zájemci o práci. Stále větší skupinu přistěhovalců tvoří žadatelé o štědré sociální dávky, které naleznou často na severu Evropy, třeba. ve Švédsku. Alarmující situace je především na předměstích tří největších švédských měst - Stockholmu, Göteborgu a Malmö, kde žije většina přistěhovalců. Například předměstí Rosengard na okraji Malmö

obývají převážně jen muslimové. Ve zdejších školách pak člověk téměř nenarazí na švédské žáky. Děti muslimských imigrantů opouští školy dříve než jejich švédští vrstevníci a s horšími výsledky. Rosengard je nejvíce segregovaná oblast v zemi. V některých místech tu je až 95 % nezaměstnaných (SIVÁKOVÁ 2007). Ale i v ostatních předměstských ghettech nezaměstnanost přesahuje často 50 %. Migranti dnes představují zhruba dvanáct procent švédské populace, dalších osm procent pak tvoří druhá generace narozená ve Švédsku. Štědrý systém dávek navíc z řady imigrantů první i druhé generace vytvořil dlouhodobé klienty sociálního státu. Téměř šestinou všech žáků ve švédských školách dnes tvoří děti s imigrantským původem, což samozřejmě má velký vliv na místní školství. Dle odborných odhadů stojí imigrace Švédsko každý rok nejméně 40 až 50 miliard švédských korun, skutečná částka může dosahovat ale více. Například v roce 2004 se výdaje spojené se zajišťováním podmínek pro imigranty vyšplhaly na 17,5 % daňových příjmů, což představuje pro zemi velkou zátěž (SIVÁKOVÁ 2007). Muslimská imigrace spotřebovává až 40 procent sociálních výdajů a bohužel vedla i k nárůstu organizovaného a násilného zločinu. Ačkoliv muslimové představují pouze několik procent švédské či dánské populace, tvoří většinu usvědčených násilníků, což je obzvláště výbušné téma, protože prakticky všechny oběti byly nemuslimky. Podobný, i když menší nepoměr, lze nalézt u jiných zločinů.

Migranti však reagují více na rozdíly v nezaměstnanosti a ve mzdách než na rozdílnou štedrost přijímajících zemí pokud jde o sociální dávky. Nicméně příklad Německa podle socio-ekonomického modelu Ifo a v jeho interpretaci ukazuje, že imigranti mají podprůměrné příjmy a jsou proto čistými příjemci z vládních zdrojů. Podle průměrných čísel imigrant v Německu v prvních deseti letech dostává o 2 300 euro více, než odvede na daních a sociálních příspěvcích. Čistým přispěvatelem do rozpočtu se stává migrant až po více než 25 letech pobytu. Druhou věcí je vytlačování domácích obyvatel z jejich pracovních míst. Například čistá migrace do Německa představovala za období 1970 až 2002 celkem 7,5 mil. lidí, z toho zaměstnání zde našlo oficiálně 3,1 mil. pracovníků. Za totéž sledované období ztratilo práci 3,2 mil. občanů Německa. Z toho plyne, že Německo nebylo schopno poskytnout migrantům nová pracovní místa (ČSÚ 2004).

Španělsko v poslední dekádě díky silnému ekonomickému růstu a vidině lepšího života přilákalo více než pět milionů přistěhovalců z Latinské Ameriky a severní Afriky. Převážně

nekvalifikovaní imigranti našli většinou uplatnění ve stavebnictví a v různých službách. S poklesem stavební výroby většina z nich ztratila zaměstnání a v zemi pobývá nelegálně. Jedinou šancí pro ně je práce načerno. Podíl šedé ekonomiky je přitom ve španělském hospodářství podle odhadů až čtvrtinový a stát tak přichází ročně o 25 miliard eur na daních. Nyní se nezaměstnanost ve Španělsku pohybuje přes 19 procent a mezi zahraničními pracovníky je ještě o deset procent vyšší (ŠKOPEK 2010).

Přistěhovalci v Evropě často pobírají nemalé sociální dávky a podporu v bydlení, čímž se stávají plně závislími na sociálním systému. Chybí jim motivace k práci. Pracovat se buďto nevyplatí nebo je to v segregované "multikulturní" společnosti velmi obtížné. Právě nezaměstnaní mladíci z druhé až třetí generace imigrantů žijící na podpoře, tvoří pro islamistické předáky ideální náborový materiál. Uzavřená přistěhovalecká ghetta jsou v posledních letech stále častěji využívána pro verbování jedinců do řad bojovníků za svatou válku. Agitovat za *džihád* je ve svobodném světě samozřejmě daleko jednodušší než ve většině muslimských zemí. Mnozí přistěhovalci navíc do liberální Evropy utekli před represemi namířenými proti islamistickým skupinám. Útočiště tak na Západě našli radikální imámové, kteří žijí ze saúdskoarabských stipendií, své mešity otevírají verbířům teroristických skupin a ideově podporují islamistická hnutí (POJAR 2007).

5.2.3 Boj proti terorismu

Mezinárodní terorismus vznikl jako masový jev teprve nedávno. Únosy letadel se začaly rozmáhat teprve v letech 1968–1969, kdy jejich počet stoupl z přibližně sedmi za rok na více než padesát a v roce 1972 na více než sedmdesát. Impuls k politickému terorismu dala porážka Arabů v Šestidenní válce (1967), po níž se Arabové chopili terorismu jako své hlavní zbraně.

Terorismus patřil k muslimskému světu odedávna. Prvním organizovaným seskupením systematicky a účelově používajícím vraždu byli *asasíni*. Jednalo se o šíitské muslimy a dospěli k náboženskému ospravedlnění vraždy, kterou chápali jako posvátnou povinnost. Stali se pravzorem novodobých teroristických hnutí s důrazem na lidovou, nacionalistickou agitaci.

Přestože byli prvními teroristy Arabové, novodobý historický základ teroru je v podstatě ruský. Bakunin a spol. tvrdili ve svém Revolučním katechismu (1869), že teror musí být selektivní: „Jako první zničíme ty, kteří nejvíc ohrožují revoluční organizace – lidi, jejichž náhlá a násilná smrt nejvíc zastraší vládu a oslabí její moc tím, že ji zbaví energických a inteligentních úředníků.“ (JOHNSON 1999). Jakmile začne skupina uplatňovat bezohledný teror, rychle podléhá morálnímu rozkladu, což se dá dobře poznat i u arabských a irských skupin v sedmdesátých letech 20. století. Ústup od jakéhokoli systému morálních hodnot se stává významným prvkem při výcviku členů. Tato teorie vychází z předpokladu, že nikdo se nedokáže stát opravdovým teroristou, pokud si uchová zbytky lidskosti. Nejbezohlednější teroristé jsou z velké části studenti, což není náhoda. Proces dezorientace se nejúčinněji prosazoval na univerzitách.

Jednou s nejznámějších muslimských teroristických organizací je *Al-Káida* v čele s Usámou bin Ládinem. Za svůj prioritní cíl vyhlásila nastolení ryze muslimských států na celém Arabském poloostrově a šíření islámské víry do jiných zemí. Za svého hlavního nepřítele přitom označuje USA, které viní z drancování ropného bohatství.

Za suverénně největší teroristickou akcí soudobých dějin, která je *Al-Káidě* přičítána, lze označit letecké útoky na USA z 11. září 2001. Tento den se celkem 19 únosců, napojených na *Al-Káidu*, v krátkém časovém sledu zmocnilo 4 velkých dopravních letadel nad územím Spojených států. Dvě z těchto letadel byla navedena na budovy Světového obchodního centra v New Yorku. Obě zasažené budovy se po několika desítkách minut zřítily. Další letadlo bylo navedeno na budovu Pentagonu a poslední se zřítilo v Pensylvánii patrně díky aktivnímu odporu cestujících v letadle. Při těchto akcích zahynulo přibližně 3000 lidí (WIKIPEDIA-AL-KÁIDA 2010).

Novodobou válku proti terorismu vyhlásil prezident George W. Bush 20. září 2001. Oficiální cíle války proti terorismu jsou čelit teroristickým hrozbám, zabránit teroristům v jejich činech a potlačit vliv teroristických organizací jako je např. *Al-Káida*. Válka proti teroru i opatření, která s ní souvisejí, byly a doposud jsou zdrojem kontroverze. Válka proti terorismu zahrnuje mnoho (zejména vojenských) operací na mnoha místech planety (hlavně Blízký Východ a centrální Asie). Hlavním aktérem jsou USA a jejich koaliční spojenci z celého světa. Jedna z hlavních operací je Operace Trvalá Svoboda týkající se války v Afghánistánu a operací v

Somálsku a na Filipínách. Mezi další patří válka v Iráku. Jednotky USA, Velké Británie a jejich spojenců zahájily invazi do Iráku s názvem Irácká svoboda v březnu 2003. Bush operaci ospravedlňoval tím, že diktátor Saddám Husajn disponuje zbraněmi hromadného ničení, což se nepotvrdilo. Válka přinesla pád Husajna a v této arabské zemi nastolila demokracii. Jeho nástupce Barack Obama oznámil postupné stahování vojsk z Iráku (do konce roku 2011) a naopak posilování armády v Afghánistánu. V létě 2009 rozhodl prezident Obama o postupném navýšení počtu amerických vojáků z 32 000 na 68 000. Následné vojenské operace přinesly dílčí úspěchy, ale *Talibán* pokračuje v teroristických a bojových operacích a někde i kontroluje lokální správu – především v provincii Kandahár, která patří tradičně k jeho výspám.

Hlavní podíl na vysokém počtu teroristických útoků a incidentů mají stále islamistické skupiny. V roce 2007 bylo na světě zaznamenáno 3479 těchto útoků, které si vyžádaly 8763 obětí na životech. Od útoků z 11. září 2001 uvolnil jen do srpna 2007 kongres USA na válku proti terorismu 610 miliard dolarů, což je téměř stejná částka, kolik stála válka ve Vietnamu (po započtení inflace). Samotný Irák stál do té doby 450 miliard USD. Po posílení vojenských jednotek v Iráku a Afghánistánu stála jejich přítomnost v roce 2007 přibližně 12 miliard dolarů měsíčně, z toho armáda dostávala 4,2 miliardy. Částka měsíčně narostla až na miliard patnáct.

Naproti tomu teroristé moc peněz nepotřebují. Odhaduje se, že plánováním a realizací útoků z 11. září 2001 teroristická síť *Al-Káida* utratila asi 500 tisíc dolarů. Ve Španělsku tamní teroristická buňka potřebovala v roce 2004 k útokům v Madridu asi 80 tisíc dolarů. Ovšem podle informací zveřejněných u soudu měli tito atentátníci přístup k více než 2,3 milionu dolarů. Z šetření britské vlády vyplynulo, že teroristická buňka zodpovědná za útoky 7. července 2005 v Londýně potřebovala na celou akci jen zhruba 15 tisíc dolarů - a to včetně letenek do Pákistánu, kam teroristé odjeli plán útoků zkonzultovat s vedoucími představiteli *Al-Káidy*. Zmrazení finančních prostředků jednotlivců a skupin podezřelých z napojení na terorismus po roce 2001 velký efekt nepřineslo (MIHALCO 2008).

Terorismus není v Evropě novým jevem, velké zkušenosti má například Velká Británie, Irsko, Španělsko nebo Francie. Evropské země vždy chápaly terorismus spíše jako „domácí“ fenomén, na který je potřeba odpovědět především pomocí vnitřních nástrojů jednotlivých

států. Na rozdíl od USA, které vidí terorismus jako hrozbu, která přišla zvenčí a se kterou je také možné úspěšně bojovat mimo své vlastní území, je proto boj proti terorismu i v rámci EU chápán spíše jako záležitost justičních a policejních orgánů a také zpravodajských služeb. Důraz na roli armády a operace mimo vlastní území není oproti Spojeným státům tak velký.

I když určité společné postupy v boji proti terorismu existovaly v EU již před 11. zářím 2001, po útocích na USA a následných akcích teroristů v Madridu (11. března 2004) a v Londýně (7. července 2005) se tato agenda stala prioritou členských zemí i institucí EU. Na útoky z 11. září 2001 reagovala EU na Evropské radě 21. září 2001 přijetím dokumentu Akční plán boje proti terorismu, který sumarizuje nutné kroky společenství. Evropská komise navrhla členským zemím, aby zmrazily veškeré finanční prostředky 27 organizací a dalších jednotlivců, kteří se podílejí na teroristických aktivitách. V listopadu 2005 byla zveřejněna nová Strategie EU pro boj s terorismem. Vše je shrnuto do čtyř hlavních témat: prevence, ochrana, stíhání a reakce. V letech 2007–2012 by na zlepšení ochrany vytipovaných částí civilní infrastruktury mělo být z unijního rozpočtu vyčleněno zhruba 140 milionů eur.

Boj proti mezinárodnímu terorismu zůstává i nadále jednou z priorit české zahraniční politiky. ČR vnímá zapojení do mezinárodního úsilí jako vyjádření solidarity a zároveň jako odpověď na bezpečnostní hrozbu, která má vliv na mezinárodní mír a stabilitu.

Svět si na fenomén islámského terorismu za více než pětadvacet let zvykl, přestože se s ním snaží bojovat. Doba od prvního útoku na Světové obchodní centrum v New Yorku ukazuje, že přes dílčí úspěchy Západu mají radikálové stále navrch a podařilo se jim omezit část našich svobod. Ve znamení přísných bezpečnostních kontrol je cestování letadly a brzy se zřejmě přidá i kontrola vlaků. Ulice a náměstí, prostředky hromadné přepravy, veřejné budovy a stadiony jsou posety technickými prostředky kontrolujícími vše, co by jen zdánlivě mohlo připomínat počátek hrozby teroristického útoku (ŠÁNDOR 2010).

Klíčem k úspěchu proti teroru musí být kvalitní práce zpravodajských služeb a bezpečnostních složek a spolupráce v rámci NATO a Evropské unie. Počet útoků a odhalených pokusů v Evropě po roce 2005 nasvědčuje tomu, že se buď daří těmto útokům předcházet, anebo se riziko terorismu snižuje. Dle Europolu bylo na území EU zaznamenáno v roce 2007 celkem 581 zmařených či úspěšných útoků, v roce 2008 jich bylo 441 a v roce

2009 jen 294. Islámský terorismus je stále považován za největší hrozbu pro většinu zemí EU, ačkoli v roce 2009 se uskutečnil pouze jeden islámský útok (bombový útok v Itálii). Teroristické organizace včetně *Al-Káidy* používají násilnou interpretaci islámu. V části muslimského světa dochází v posledních dvou letech k jasnému odmítání takového výkladu Koránu a to je určitě důležitý fenomén, pomocí něhož lze terorismus omezit. V dubnu 2010 vydala Rada islámských učenců v Saúdské Arábii oficiální *fatvu* (klatbu) na financování teroristických skupin. V textu se uvádí, že „finanční a morální podpora terorismu je zločin“.

5.2.4 Budoucnost

Jednou z teorií, a to rozhodně nejdiskutovanější, je vize tzv. Eurábie. Tento kontinent budoucnosti se sice rozkládá na mapě dnešní Evropy, ale její obyvatelé se ve škole učí recitovat Korán a ženy chodí zahalené. Podle většiny zastánců teorie by se tato vize mohla uskutečnit na přelomu století. Eurábie se pomalu mění z obskurního strašáka v horké předvolební téma, a to především v zemích jako je Nizozemí, Francie nebo Velká Británie. Autoři této vize vycházejí z toho, že současné demografické trendy v Evropě budou ještě sto let pokračovat. Předpokládají rovněž, že muslimové jsou unifikovaná síla a za cíl mají ovládnout náš kontinent.

Téměř nikdo ze skutečných odborníků těmto prognózám nevěří. Muslimové nejsou unifikovaná síla (němečtí Turci nemají nic společného s britskými Pákistánci) a naopak jsou dle výzkumů dokonce ochotni se asimilovat a přijmout cizí – neislámskou – identitu, za předpokladu dobrého pracovního místa. Nejeden průzkum ukázal, že evropští muslimští přistěhovalci jako měřítko integrace berou hospodářské otázky – bydlení, práci, přístup ke vzdělání. Je pravda, že muslimská populace během několika desetiletí rychle vzrostla. Ačkoliv demografové předpokládají její další růst, předpovídají zároveň i pokles porodnosti, který se stejně jako u jiných populací dostaví spolu s lepším materiálním zázemím, přístupem ke zdravotní péči a gramotností. Z těchto důvodů je možnost, že na konci století bude v mít Evropě většinu muslimské obyvatelstvo, nereálná.

Některé věci se dají předvídat méně, některé více. Islám tu bude. Bude náboženstvím, které bude vyznávat mnohem více lidí než dnes, a to i v Evropě, a navíc Evropany samými. Budou

existovat početnější muslimské menšiny v evropských zemích. Ve své demokratické západní zemi budou stále více zasahovat do společenského a státního zřízení. A ti, kteří se letos narodí, budou mít za dvacet let volební právo. To bude nepochybně vyvolávat společenská tření, jejichž řešením v rámci politické korektnosti bude i nátlak na zřikání se vnějších křesťanských symbolů. Za to budou muslimové častěji a naléhavěji vyzýváni, aby se zbavili svých. Řada radikálních islámských skupin, jejichž cílem je vytvořit celosvětový islámský *chalífát*, bude pokračovat v argumentaci, že lékem na všechny choroby západní společnosti je islámské právo *šarija*.

Spor mezi šíity a sunnity bude stále dominovat vývoji na Blízkém a Středním východě, a to především mezi hlavními rivaly Saúdskou Arábií a jaderným Íránem. Islám jako celek bude stále postrádat vrcholnou náboženskou autoritu, která by závazně kodifikovala výklad Koránu, především těch částí, které jsou zneužívány extremisty k ospravedlnění násilí.

Stále se nebude dařit účinně potlačit radikální islámská hnutí se všemi jeho násilnými projevy orientovanými proti západnímu světu a jeho způsobu života (ŠÁNDOR 2010).

Je možné, že z Turecka se v blízké době stane opět čistě islámská země. Vládnoucí Strana spravedlnosti a rozvoje právě mění ústavní pořádek, což se soudcům nelíbí. Kritici míní, že vláda se snaží posílit moc strany před volbami, které budou za rok. A že má skrytý islamistický program, na což je země citlivá. Obavám nahrává i nedávná série zatýkání vojenských velitelů, které vláda podezírá z přípravy puče. Oni to odmítají, právě armáda je v Turecku pojistkou proti islamizaci. Po dobrém nebo po zlém si islamisté podrobili téměř veškerý nezávislý tisk a vyčistili policii, soudnictví a armádu. Turecký premiér odmítá, aby svět znovu zavedl hospodářské sankce vůči Íránu kvůli jeho jadernému programu. Ačkoli Turecko podepsalo již v roce 2005 jednání o vstupu do EU, vstup je v nedohlednu. Německo je s Francií hlavním odpůrcem vstupu země s 69 miliony obyvatel muslimského vyznání do EU. Unii a členským zemím se nelíbí pomalost reforem nebo že Turecko brání kyperským lodím a letadlům ve vstupu do země. Přitom Kypr je členská země EU, ale Turecko je ve sporu s Řeckem o rozdělení ostrova. USA jednoznačně podporují vstup Turecka do EU, což by znamenalo jakýsi most do muslimského světa. Jenže neliberální, případně teokratické Turecko se spolehlivým spojencem Západu nikdy nestane. Turecká otázka s dramatickou názorností přibližuje základní vadu evropské a americké zahraniční politiky – neschopnost

najít řešení, které by nebylo v rozporu s hlášenými principy a zároveň by uspokojovalo strategické potřeby.

Zatímco se ukazuje, že současný počet muslimů je EU zřejmě schopna pojmout, začíná se realizovat nový projekt. Projekt se jmenuje „Euro-Mediterranean Partnership“ (Středomořské partnerství). Jeho podstatou je stárnutí Evropy a odhad demografů, že mezi lety 2008 a 2060 poklesne počet lidí pracovního věku o 50 milionů. A ty chce EU doplnit z neunijních, převážně islámských zemí. Pokud by k tomu došlo v plném rozsahu, Evropa se novým náboženským konfliktům zřejmě nevyhne. V rámci financování evropské politiky sousedství bylo pro středomořské země v rozpočtovém období 2000–2006 uvolněno 5,35 miliard euro.

V příštích desetiletích se ve většině starých zemí EU stane migrace nejdůležitějším faktorem růstu populace. Ekonomické determinanty jsou velmi významným motivem pro přesun pracovníků z jedné země do druhé, a to s cílem krátkodobého i dlouhodobého zaměstnání. Migranti však nebudou homogenní skupinou s týmiž motivacemi, záměry a chováním. Různé skupiny imigrantů jsou různě citlivé na ekonomické indikátory. Navíc vztahy mezi ekonomickými indikátory (nezaměstnanost, reálné mzdy či příjmy, úroveň HDP) a migrací existují a budou existovat s různou intenzitou v každé zemi, takže je velmi obtížné udělat přesné projekce budoucí migrace. Ke sladění sociálních dávek v EU zřejmě nedojde, protože by se tím ještě více zvýšila nezaměstnanost.

6. Možnosti předcházení náboženským konfliktům

Jak předchozí text ukázal, možnosti jak předcházet náboženským konfliktům nebo je (v dobrém) ovlivňovat není mnoho. Jednou z hybných sil je v současné době svoboda tisku a projevu.

V zemích, kterým se podařilo vytvořit a udržet demokratický režim západoevropského typu, stojí v čele demokraticky zvolený představitel státu a ve sdělovacích prostředcích zní vedle názorů vlády i nejrůznější kritické hlasy opozice. Ve většině zemí Blízkého východu však panuje nějaká forma autokratického režimu. Hájit vlastní názor a projevovat nesouhlas je do určité míry povoleno tam, kde převažují stoupenci tradičního a umírněnějšího režimu, kteří ctí zásady slušnosti. Ale v zemích, kde vládne totalitní režim s vojenským nebo stranickým diktátorem v čele, všechny hromadné sdělovací prostředky bez rozdílu hlásají totéž.

Civilizace bude zřejmě vždy v nebezpečí a lidé každé epochy by měli obezřetně a s maximální vážností přemýšlet o tom, co je ohrožuje. Všechny dobré společnosti plodí nepřátele. Žádný snadný obranný recept neexistuje, nejúčinnější strategií je rozpoznat škodlivé síly už v zárodku. Přísnější regulace obchodu se zbraněmi a posílení kontroly podezřelých finančních transakcí nepřineslo výrazné výsledky.

Jedním z nejdůležitějších bodů je opětovné stvrzení naší víry v absolutní morální hodnoty. Není pravda, že všechny kodexy lidského chování jsou relativní nebo že absolutní pravda či absolutní zlo neexistují. Každá svobodná bytost dokáže volit mezi dobrem a zlem. Není možné ospravedlňovat politické či náboženské násilí. Nesmíme dovolit, aby se násilí vyplácelo.

Tvrdí se, že demokracie je nejmenším zlem a zřejmě nejúčinnější formou vlády. Podstatnou měrou se podílí na materiálním a ekonomickém úspěchu společnosti a měla by vést ke zvyšování životní úrovně. Demokracie znamená schopnost odstranit vládu nenásilnou cestou, trestat omyly či špatný odhad čistě prostřednictvím voleb. Velkou službu prokazují svobodné a nezávislé instituce. Čím budou jednotlivé instituce nezávislejší, tím účinnější bude demokracie. Decentralizace státu má význam v tom, že brání monopolizaci moci.

Nezávislé instituce přežijí pouze za vlády zákona. Mnoho původně demokratických zemí ztroskotalo, neboť v nich došlo k erozi zákona a vlády se vyvyšovaly nad soudy. Příkladem jsou autoritativní režimy v Itálii, Německu, Španělsku nebo Československu. Pokud zákonost zůstane zachována, pak i ty nejmocnější zločinné síly budou nakonec povolány k odpovědnosti. Zákonost je nezbytná nejen k udržení svobody, ale i ke zvýšení blahobytu. Nestranný a všeobecně dostupný zákon představuje jedinou záruku bezpečného vlastnictví a je stimulem pro spoření i investice.

Jednou z možností je intervence. Včasný zásah ze zahraničí může konfliktu zabránit nebo ho ukončit. Předcházení konfliktů obvykle vyžaduje méně prostředků než intervence do již probíhajícího konfliktu. Intervence může být diplomatická či ekonomická (sankce), posledním stupněm je intervence vojenská. Bohužel tato intervence může někdy znamenat vyhrocení a prodlužování konfliktu. Navíc intervenující státy musí demonstrovat i ochotu k obětem mezi vlastními vojáky, a taková ochota je mezi vyspělými státy většinou malá.

Dalším pravidlem by měla být svoboda jednotlivce. Ve střetu individuálních a korporativních práv by se mělo rozhodovat ve prospěch jednotlivce. Společnost totiž vytváří množství nezávisle na sobě působících jednotlivců. Dále je třeba si uvědomit, že na existenci střední vrstvy není nic morálně závadného a nikdo by se neměl za svou příslušnost k této vrstvě stydět. Vzestup střední vrstvy úzce souvisí s růstem politické, náboženské a ekonomické svobody. Svoboda je dobro, které umí ocenit každý racionální člověk bez ohledu na svůj společenský původ, zaměstnání či ekonomické vyhlídky (JOHNSON 1999).

Pokud se svoboda dostává do rozporu s jinými žádoucími cíli, měli bychom se vždy z racionálního i emotivního hlediska přiklonit na její stranu. Bezohledné hledání rovnosti, která je sama o sobě žádoucí, vedlo k mnoha neomluvitelným omezením lidské svobody, ale nikoli k původnímu cíli. Toto vše by šlo říci i jinak: základem naší společnosti je hledání a poznávání pravdy a od toho bychom se neměli za žádných okolností odchýlit.

Je mylné domnívat se, že hlavním důvodem, proč se muslimové obracejí k militantnímu islamismu je chudoba, respektive, že vymýcení chudoby je lékem proti této zhoubné chorobě. Ekonomické zázemí představitelů radikálního islámu v Evropě stejně jako kdekoli na světě jednoznačně ukazuje, že společným jmenovatelem není chudoba, ale právě problémy s

identitou. Stejně jako fašismus nebo komunismus v dobách svého rozkvětu přitahuje neofundamentalismus velmi schopné a ambiciózní jedince, o jejichž základní živobytí je postaráno. Není proto náhodou, že vysoké procento sebevražedných útočníků v Izraeli nebo Iráku má vyšší vzdělání a je dostatečně ekonomicky zajištěno (to samé platilo i o sebevražedných atentátnících z 11. září). Tito útočníci svými činy nechtějí řešit svoji finanční situaci, ale jsou hnáni snahou změnit svět. Při studiu popularity islamistických hnutí jednoznačně vychází, že bohatství a fungující ekonomika nezabraňují nárůstu počtu jejich stoupenců. Stejně tak platí, že chudoba a stagnující hospodářství nemají přímý vliv na nárůst ideologického universálního islamismu. Ke stejným závěrům lze dojít i při podrobnějším pohledu na ekonomickou situaci muslimů žijících na evropském kontinentě. Z toho vyplývá, že prosperita sama o sobě nezaručí oslabení islamistických tendencí. Je proto mylné domnívat se, jak se tomu často v Evropě stává, že problémy s blízkovýchodním radikalismem vyřeší zvýšení humanitární pomoci. Nestane se tomu tak. Je to stejné, jako se zvyšováním sociálních dávek. Ani ony nevyřeší neutěšenou situaci na evropských imigrantských předměstích. Dalším mýtem je, že islamismus zmizí s vyřešením izraelsko-palestinského konfliktu. Opět tomu tak nebude, protože islamistům nejde o osud Palestinců, stejně tak jako jim nejde o osud Iráčanů (POJAR 2007).

S radikálním islámem se západní svět bude potýkat přinejmenším několik následujících desetiletí. Při obraně naší svobody nám může pochopení motivů jejich nepřátel jediné napomoci. Hrozbou pro Evropu a celý západní svět není islám jako takový. Radikální, utopistická, totalitární ideologie universálního islamismu (či neofundamentalismu), však zcela jistě hrozbou je. Bude záviset pouze na nás samotných, zda li si vlastní svobodu uchráníme.

7. Závěr

Náboženství sice nedoprovází lidstvo od nepaměti, ale je jeho součástí dodnes. Dějiny náboženství nestojí stranou civilizačně významných událostí ani stranou otřesů, které společnost postihují, ať už to byla říjnová revoluce v Rusku nebo nástup třetí říše v Německu.

Pokusili jsme se postihnout největší světová náboženství ve vzájemných vazbách, zjistit co je spojuje a co nemají společného. Ač jsme si mysleli, že náboženství a církve se od svého vzniku výrazně nemění, ukázalo se, že vývoj byl obrovský, a to zvláště v posledních 200 letech. Evropa je sekularizovaná a katolická církev se za posledních sto let změnila z odpírače liberalismu a všeho nového na ochránce demokracie, lidských práv a svobod. Ukázalo se, že křesťanství v posledních letech trochu ztrácí dech, naproti tomu islám se jeví jako velmi dynamicky se rozvíjející náboženství.

Podařilo se ověřit hypotézu, že téměř u všech náboženských konfliktů nehrála otázka víry hlavní roli. Obvykle šlo o majetek, moc a bohatství, tak jako třeba v případě Třicetileté války, *reconquisty* ve Španělsku nebo mnoha dalších v práci popsaných konfliktů. Nejlépe je to vidět na situaci Židů. Vždy, když se jim na určitém místě podařilo zbohatnout, byli vyhnáni (v lepším případě) nebo ubiti, vždy jim byl ale zabaven veškerý majetek. A tato situace se opakuje téměř bez přestávky posledních několik set let. Že touha po majetku nerozlišuje náboženství dokazuje další známý příklad, a tím je osud řádu templářů. Řád templářů byl jedním z největších a nejmocnějších křesťanských rytířských řádů středověku, založen byl roku 1120 jako důsledek první křížové výpravy. Stal se proslulý i díky svému bohatství a obchodním úspěchům. Templáři rozvinuli dobře fungující bankovní systém, který brzy začali využívat i evropští panovníci a šlechta. Moc a bohatství řádu samozřejmě světským panovníkům vadilo. Proti templářům od roku 1307 začal vystupovat francouzský král Filip IV. Sličný. Templáři byli zatčeni a obviněni mj. z kacířství, sodomie aj. Většina byla upálena, řád zrušen a majetek, který měl být převeden na johanity byl nakonec téměř celý převeden do francouzské královské pokladny. Dalším z příkladů potvrzujícím tuto hypotézu jsou tzv. čarodějnické procesy, které jsou považovány za jeden z největších prohřešků katolické církve. Pravda je ovšem z větší části jiná. Počet obětí čarodějnických procesů 14. až 18. století se odhaduje na 50 tisíc. Před 14. stoletím čarodějnické procesy neexistovaly, katolická církev ve

středověku proti této pohanské pověře velmi tvrdě vystupovala. Teprve když se ve 14. století zapojila do stíhání čarodějství také světská moc, docházelo k rozsudkům smrti, při nichž často církevní i světské instituce spolupracovaly, jak se to stalo v případě sv. Jany z Arku. Vlna čarodějnických procesů vrcholí v letech 1550 – 1650. Přitom mezi katolickými a protestantskými zeměmi existovaly obrovské rozdíly. Reformátor Martin Luther požadoval důslednější pronásledování čarodějnic. Zatímco v protestantské části Německa zemřelo na hranici pro údajné čarodějství 26 tisíc lidí, v katolickém Irsku pouze 4. V nekatoličtějších regionech Evropy, v Itálii a na Pyrenejském poloostrově, proběhlo od 16. do 18. století více než 12 tisíc čarodějnických procesů, z toho jen 36 poprav, značná část souzených naopak vyšla s osvobozujícím rozsudkem – a je třeba dodat, že obvykle i bez majetku. Také v tomto případě nelze náboženství označit za hlavního viníka – značnou část procesů řídily světské instituce, a společným znakem všech odsouzených a občas i osvobozených bylo zabavení majetku a bohatství, pokud nešlo o případ zbavení moci, což se ovšem nevylučovalo.

V otázce budoucnosti náboženství jsme došli k závěru, že náboženství nekončí, jen islám bude nejen v Evropě hrát ještě větší roli než dnes. Náboženství je vytlačeno na okraj společnosti, zákon a morálka se rozcházejí. Náboženské konflikty neustanou, dokud budou lidé toužit po moci a bohatství.

Analýzou možností ovlivnění a předcházení náboženským konfliktům jsme zjistili, že těchto možností není moc. Základním bodem, od kterého se vše odvíjí, je a bude svoboda ve všech jejích formách, a hlavně snaha a ochota ji bránit. Jelikož jsme v poslední době svědky výrazných omezení svobod hlavně jednotlivce, ať už jde o zákony, skenery na letištích, kamery ve všech veřejných i neveřejných prostorách, odposlechy telefonů nebo třeba kontrolu bankovních účtů pod záminkou boje proti terorismu apod., a většina obyvatel se k tomu nijak nevyjadřuje, je zřejmé, že se jedná o vysoce aktuální téma. Každopádně jsem rád, že jsem několik let svobody zažil.

Seznam použité literatury

- [1] ARTERA, A. U., CAMPISTOL, J. R. aj. *Dějiny Španělska*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-117-4.
- [2] ENGLUND, P. *Nepokojná léta*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-355-X.
- [3] HÁJEK, J. *Hitlerův Mein Kampf*, 1. vyd. Praha: Dialog, 1993. ISBN 80-85194-86-4.
- [4] JOHNSON, P. *Nepřátelé společnosti*, 1. vyd. Řevnice: ROZMLUVY, 1999. ISBN 80-85336-35-9.
- [5] LEWIS, B. *Dějiny Blízkého východu*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-191-3.
- [6] MÜLLER, H., KRIEGER, K.F., VOLLRATH, H. *Dějiny Německa*, 1.vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-125-5.
- [7] PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, 2., rozšířené vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-33-1.
- [8] RÉMOND, R. *Náboženství a společnost v Evropě*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-496-3.
- [9] TATE, G. *Křižáci v Orientu*, 1. vyd. Praha: Slovart, 1996. ISBN 80-85871-15-7.
- [10] TERNER, E. *Dějiny státu Izrael*, 1. vyd. Pardubice: Nakladatelství KORA, 1991. ISBN 80-90 10 92-0-9.

Citace

- [11] ANNAN, K. *Evropa potřebuje přistěhovalce*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy>
- [12] ČSÚ. *Fenomén migrace v evropském kontextu*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf>
- [13] ČTK, mp *Přistěhovalci poslali z Česka domů téměř deset miliard korun*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < <http://ekonomika.ihned.cz/cl-40555440>
- [14] KOVÁČ, D. *Dějiny Slovenska*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-267-7.
- [15] KUPREŠAK, S. *Národy táhnou za prací*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < <http://www.euroskop.cz/46/2054/clanek>
- [16] MIHALCO, Z. *Al-Káida moc peněz nepotřebuje, pracuje velmi levně*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/evropa/clanek>
- [17] NOVÁK, M. *Přistěhovalci mění demografickou tvář Evropy*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < <http://hn.ihned.cz/cl-17219530>
- [18] Novinky. [online] [cit. 30.3.2010] Dostupné z www: < <http://www.novinky.cz/zahranicni/blizky-a-stredni-vychod>
- [19] POJAR, T. *Nebezpečím není islám, ale islamismus*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=727>
- [20] SIVÁKOVÁ, B. *Postoje švédské společnosti k imigrantům z muslimských zemí*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < <http://www.arabia.pl/czech/content/view/381/10/>
- [21] Světová náboženství. [online] [cit. 20. 11. 2009] Dostupné z www: < <http://www.svetova-nabozenstvi.cz>
- [22] ŠÁNDOR, A. *Teroristé budou, ale jiní*. *Mladá fronta DNES*. 2010, roč. XXI, 6. února 2010, s. A11. ISSN 1210 1168
- [23] ŠKOPEK, P. *Madrid trápí imigranti bez práce*. [online] [cit. 20. 4.2010] Dostupné z www: < www.lidovky.cz/madrid-trapi-imigranti-bez-prace-day

- [24] Wikipedia – Al-Káida. [online] [cit. 30.3.2010] Dostupné z www: <
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Al-Káida>
- [25] Wikipedia – Islám. [online] [cit. 30.3.2010] Dostupné z www: <
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Islám>
- [26] Wikipedia – Křesťanství. [online] [cit. 30.3.2010] Dostupné z www: <
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Křesťanství>
- [27] Wikipedia – Křížové výpravy. [online] [cit. 30.3.2010] Dostupné z www: <
http://cs.wikipedia.org/wiki/Křížové_výpravy
- [28] Wikipedia – Náboženství. [online] [cit. 20. 11. 2009] Dostupné z www: <
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Náboženství>
- [29] Wikipedia – Třicetiletá válka. [online] [cit. 30.3. 2010] Dostupné z www: <
http://cs.wikipedia.org/wiki/Třicetiletá_válka

Seznam příloh

Příloha 1 První výzva Urbana II.....I

Příloha 1 První výzva Urbana II.

První výzva Urbana II. ke křižácké výpravě v roce 1095

Proslovem předneseným na koncilu v Clermontu 27. listopadu tak, jak ho zaznamenal Foucher de Chartres, se papež Urban II. obracel na shromáždění biskupů a opatů.

Je nezbytné, abyste se neprodleně vydali na pomoc svým bratřím, kteří žijí v zemích Orientu a kteří nejednou naléhavě požadovali vaši pomoc.

Vždyť jak většina z vás už ví, vpadl do jejich země národ, který přišel z Persie, Turci. Dostali se již ke Středozemnímu moři, přesněji až na místa, jimž se říká Paže svatého Jiří. V Romanii se ustavičně roztahují na úkor křesťanských území; křesťané už od nich byli sedmkrát napadeni a poraženi. Mnozí zahynuli pod jejich ranami; mnozí byli dáni do otroctví. Tito Turci ničí kostely; pustoší boží království.

Budete-li dále setrvávat v nečinnosti, přinesou tyto vpády další oběti mezi našimi věrnými křesťany. Proto vás vyzývám a prosím – a nejsem to já, kdo vás vybízí, ale je to náš Pán – vás, heroldy Krista, jděte a přesvědčujte svým kázáním všechny, ať jsou z jakékoli společenské třídy, rytíře nebo pěšáky, bohaté nebo chudé, ať se včas vydají na pomoc křesťanům a odrazí ten neblahý národ daleko od našich zemí. Říkám to těm, kteří jsou zde, a dávám na vědomí těm, kteří přítomni nejsou: tak to nařizuje Kristus.

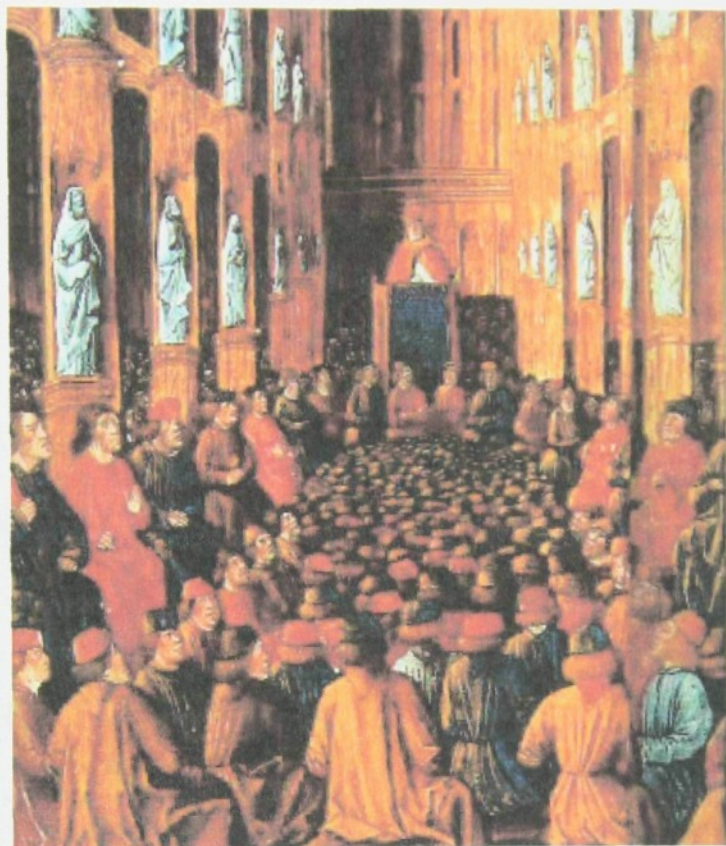
Všem těm, kteří se tam vydají a cestou zemřou, ať na souši nebo na moři, nebo kteří přijdou o život v boji s pohany, bude uděleno odpuštění hříchů. A já ho udělují těm, kteří se té cesty zúčastní, na základě pravomocí, kterou mám od Boha.

Jaká hanba, když národ tak opovrhovaný, tak nízký, který je v moci ďábla, zvítězí nad národem, který ctí Boha a honosí se jménem křesťan! Jaké výčitky by vám sám Pán činil, kdybyste nenalezli muže, hodné jako vy, pojmenování křesťané!

Ať tedy jdou do boje proti nevěřícím – do boje, který je třeba začít a který si zaslouží, aby skončil vítězstvím – ti, kteří se až do nynějška oddávali soukromým a nespravedlivým válkám k velké škodě věřících! Ať jsou od nynějška Kristovými rytíři ti, kteří byli dosud pouhými

ničemníky! At' nyní bojují právem proti barbarům ti, kteří se bili proti bratrům a rodičům! Ti, kteří byli žoldnéři za pár bídných grošů, získají za to věčnou odměnu. Dvoji bude odměna těch, kteří se vysilovali ku škodě svých těl i duší. Zde byli smutní a chudí; tam budou šťastní a bohatí. Zde byli nepřátelé Pána; tam budou jeho přáteli.

Zdroj: TATE 1996

Obrázek 7: Papež Urban II. na koncilu v Clermontu

Zdroj: WIKIPEDIA-KŘÍŽOVÉ VÝPRASY 2010